અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==

અમદાવાદ મધ્યે ગુજરાત ઉચ્ચ અદાલતમાં

ફોજદારી પરચુરણ અરજી (એફઆઈઆર/આદેશ રદ કરવા તેમજ દુર કરવા માટે) નં.૫૧૨૨/૨૦૧૭

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર અર્થેઃ

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

==

૧	શું લોકલ અખબારના રિપોર્ટર્સને ચુકાદો જોવા માટે મંજૂરી આપી શકાય?	**હા**
૨	રિપોર્ટરને સંદર્ભિત કરવો કે નહીં?	**હા**
૩	શું માનનીય ન્યાયમૂર્તિ ચુકાદાની આખરી નકલ જોવા માંગે છે?	**ના**
૪	શું આ કેસમાં ભારતીય બંધારણ અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ આદેશના અર્થઘટન અંગે કાયદાનો કોઈ નોંધપાત્ર પ્રશ્ન સામેલ છે?	**ના**

==

હકીમુદ્દીન તાહેરભાઈ શકોર (ટ્રસ્ટી) અને ૮ .... અરજદારો

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય અને ૧................... સામાવાળાઓ

==

ઉપસ્થિતી:

અરજદાર નં.૧–૯ તરફે વકીલ શ્રી **ડી.કે. મોદી**

સામાવાળા નં.૨ તરફે ડીએસ એફીડેવીટ દાખલ કરેલ નથી.

સામાવાળા નં.૧ તરફે ડીએસથી નોટિસ બજેલ છે.

સામાવાળા(ઓ) નં.૧ તરફે એપીપી સુશ્રી **નિશા ઠાકોર**

==

ન્યાયપીઠઃ માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

તારીખ: ૩૦/૦૩/૨૦૧૭

મૌખિક ચુકાદો

૧ રૂલ તુરંત જ પરત કરવા પાત્ર છે. વિદ્વાન એડિશનલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર સુશ્રી ઠાકોર સામાવાળાઓ વતી રૂલની નોટિસની બજવણી વેવ્ઝ (જતી) કરે છે.

૨ ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૪૮૨ હેઠળની આ અરજી દ્વારા, અરજદારો – મૂળ આરોપીઓ, ડ્રગ્સ એન્ડ કોસ્મેટિક્સ એક્ટ, ૧૯૪૦ (દવાઓ અને સૌંદર્ય પ્રસાધનો ધારો, ૧૯૪૦) ની કલમ ૧૮(સી) સાથે વાંચતા કલમ ૨૭ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે અહીંના સામાવાળા નંબર ૨ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી ફરિયાદમાંથી ઉદ્ભવતા, વિદ્વાન ૨જા એડિશનલ ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ, દાહોદની કોર્ટમાં પડતર ફોજદારી કેસ નંબર ૭૮૯/૨૦૧૬ ની કાર્યવાહી રદ કરવાની પ્રાર્થના કરીને, આ કોર્ટની અંતર્નિહિત સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા ઈચ્છે છે.

3 ફરિયાદીના કેસનો સારાંશ નીચે મુજબ કરી શકાય:

3.૧ મારી સમક્ષના અરજદારો 'દાવેસો વેલ્ફેર ટ્રસ્ટ' ના નામે ચાલતા એક પબ્લિક ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ (જાહેર સદ્ભાવના ટ્રસ્ટ) ના 'ટ્રસ્ટીઓ' છે. તે શૈક્ષણિક, સામાજિક અને રમતગમતની પ્રવૃત્તિઓને પ્રોત્સાહન આપવાના તેમજ સમાજના ગરીબ અને વંચિત વર્ગના લોકોને તબીબી સેવાઓ પૂરી પાડવાના વ્યવસાયમાં રોકાયેલ છે. આ ટ્રસ્ટ બોમ્બે પબ્લિક ટ્રસ્ટ એક્ટ હેઠળ નોંધાયેલું હતું અને તેનો નોંધણી નંબર 'E. 2554 PAN' છે. ફરિયાદમાં એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે કે ટ્રસ્ટ મેડિકલ સ્ટોર ચલાવી રહ્યું છે. મેડિકલ સ્ટોર ચલાવવાના હેતુ માટે, ટ્રસ્ટ કાયદાકીય રીતે ૧૯૪૦ ના અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ સક્ષમ સત્તાધિકારી

દ્વારા જારી કરાયેલું લાઈસન્સ ધરાવવા માટે બંધાયેલું છે. એવો આક્ષેપ છે કે ટ્રસ્ટ, કોઈપણ લાઈસન્સ વિના, ડ્રગ્સ એન્ડ કોસ્મેટિક્સ એક્ટ, ૧૯૪૦ ની જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરીને મેડિકલ સ્ટોર ચલાવી રહ્યું છે. ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓ હોવાને નાતે અરજદારો ટ્રસ્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલા ગુના માટે પરોક્ષ રીતે જવાબદાર (vicariously liable) છે, જેને ફરિયાદીના જણાવ્યા મુજબ, અધિનિયમ, ૧૯૪૦ ની કલમ ૩૪ ના હેતુ માટે વ્યક્તિઓનું મંડળ (association of individuals) તરીકે ગણી શકાય.

૪ અરજદારો વતી ઉપસ્થિત વિદ્વાન કાઉન્સેલ શ્રી મોદીએ ભારપૂર્વક રજૂઆત કરી હતી કે આ દુકાન ટ્રસ્ટ દ્વારા નિયુક્ત કરાયેલા એક 'મેનેજર' દ્વારા ચલાવવામાં અને મેનેજ કરવામાં આવી રહી છે. અરજદારો, પબ્લિક ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓ હોવાને નાતે, અધિનિયમની કલમ ૩૪ ના હેતુ માટે વ્યક્તિઓનું મંડળ બનશે નહીં, અને તેથી, ટ્રસ્ટીઓ પર કોઈ પરોક્ષ જવાબદારી થોપી શકાય નહીં.

૫ રાજ્ય વતી ઉપસ્થિત વિદ્વાન એડિશનલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર સુશ્રી ઠાકોરે રજૂઆત કરી હતી કે ડ્રગ્સ એન્ડ કોસ્મેટિક્સ એક્ટ, ૧૯૪૦ ની કલમ ૩૪ ના હેતુ માટે, બોમ્બે પબ્લિક ટ્રસ્ટ એક્ટ હેઠળ નોંધાયેલા પબ્લિક ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટના

ટ્રસ્ટીઓ વ્યક્તિઓના મંડળના દાયરામાં આવશે, અને તેથી, તેઓને અધિનિયમ, ૧૯૪૦ ની કલમ ૩૪ હેઠળ પરોક્ષ જવાબદારી સોંપી શકાય છે.

૬ પક્ષકારો વતી ઉપસ્થિત વિદ્વાન કાઉન્સેલને સાંભળ્યા પછી અને રેકોર્ડ પરની સામગ્રીને ધ્યાvavમાં લીધા પછી, મારી વિચારણા માટેનો એકમાત્ર પ્રશ્ન એ છે કે શું ડ્રગ્સ એન્ડ કોસ્મેટિક્સ એક્ટ, ૧૯૪૦ ની કલમ ૩૪ ના સંદર્ભમાં પબ્લિક ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ એક કાનૂની વ્યક્તિ (juristic person) અને કંપની છે.

૭ બંને પક્ષો દ્વારા કરવામાં આવેલી પરસ્પર રજૂઆતો તરફ ધ્યાન આપતા પહેલા, મારે અધિનિયમ, ૧૯૪૦ ની કેટલીક જોગવાઈઓ જોવી જ જોઈએ.

૮ અધિનિયમ, ૧૯૪૦ ની કલમ ૧૮ નીચે મુજબ છે:

> "૧૮. ચોક્કસ દવાઓના ઉત્પાદન અને વેચાણ પર પ્રતિબંધ – રાજ્ય સરકાર દ્વારા આ વતી સત્તાવાર ગેઝેટમાં જાહેરનામા દ્વારા નિયત કરવામાં આવે તેવી તારીખથી, કોઈ પણ વ્યક્તિ પોતે અથવા તેના વતી અન્ય કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા—
>
> (a) f [વેચાણ માટે અથવા વિતરણ માટે ઉત્પાદન કરશે નહીં, અથવા વેચશે નહીં, અથવા સ્ટોક કરશે નહીં અથવા પ્રદર્શિત કરશે નહીં કે વેચાણ માટે ઓફર કરશે નહીં] —

g [(i) કોઈ પણ દવા જે પ્રમાણભૂત ગુણવત્તાની ન હોય, અથવા ખોટી બ્રાન્ડવાળી (misbranded), ભેળસેળવાળી અથવા નકલી (spurious) હોય;

(ii) કોઈ પણ સૌંદર્ય પ્રસાધન જે પ્રમાણભૂત ગુણવત્તાનું ન હોય અથવા ખોટી બ્રાન્ડવાળું કે નકલી હોય;]

c [(iii) કોઈ પણ પેટન્ટ અથવા પ્રોપ્રાઈટરી મેડિસિન, જ્યાં સુધી તેના લેબલ અથવા કન્ટેનર પર નિર્ધારિત રીતે k [તેમાં સમાવિષ્ટ સક્રિય ઘટકોનું સાચું ફોર્મ્યુલા અથવા સૂચિ તેની માત્રા સાથે] પ્રદર્શિત ન કરવામાં આવી હોય;]

(iv) કોઈ પણ દવા જે તેની સાથેના કોઈ પણ નિવેદન, ડિઝાઇન અથવા ઉપકરણ દ્વારા અથવા અન્ય કોઈ પણ સાધન દ્વારા, આવી કોઈ પણ બીમારી કે રોગને [અટકાવવા, મટાડવા અથવા શાંત કરવા] નો દાવો કરે છે અથવા તેનો હેતુ ધરાવે છે, અથવા જે અન્ય કોઈ અસર ધરાવે છે જે નિર્ધારિત કરવામાં આવી શકે છે;

b (v) કોઈ પણ સૌંદર્ય પ્રસાધન જેમાં કોઈ એવો ઘટક હોય જે સૂચવેલી અથવા ભલામણ કરેલી સૂચનાઓ હેઠળ ઉપયોગ માટે તેને અસુરક્ષિત અથવા નુકસાનકારક બનાવી શકે છે;

(vi) આ પ્રકરણની કોઈ પણ જોગવાઈ અથવા તે હેઠળ કરાયેલા કોઈ પણ નિયમના ઉલ્લંઘનમાં કોઈ પણ દવા અથવા સૌંદર્ય પ્રસાધન.]

(b) h [વેચાણ, અથવા સ્ટોક અથવા પ્રદર્શન અથવા વેચાણ માટે ઓફર] અથવા વિતરણ કરશે નહીં કોઈ પણ દવા b [અથવા સૌંદર્ય પ્રસાધન] નું જે આ અધિનિયમની કોઈ પણ જોગવાઈ અથવા તે હેઠળ કરાયેલા કોઈ પણ નિયમના ઉલ્લંઘનમાં આયાત કરાયેલી અથવા ઉત્પાદિત કરાયેલી હોય;

(c) f [વેચાણ માટે અથવા વિતરણ માટે ઉત્પાદન અથવા વેચાણ, અથવા સ્ટોક અથવા પ્રદર્શન અથવા વેચાણ માટે ઓફર] અથવા વિતરણ કરશે નહીં કોઈ પણ દવા b [અથવા સૌંદર્ય પ્રસાધન] નું આ પ્રકરણ હેઠળ આવા હેતુ માટે જારી કરાયેલા લાઇસન્સની શરતો હેઠળ અને તે અનુસાર સિવાય : પરંતુ શરત એ છે કે આ કલમમાં કશું પણ, નિર્ધારિત શરતોને આધીન, પરીક્ષણ, કસોટી અથવા વિશ્લેષણના હેતુ માટે કોઈ પણ દવાની અલ્પ માત્રાના ઉત્પાદનને લાગુ પડશે નહીં:

વધુમાં પરંતુ શરત એ છે કે e [કેન્દ્રીય સરકાર], બોર્ડ સાથે પરામર્શ કર્યા પછી, સત્તાવાર ગેઝેટમાં જાહેરનામા દ્વારા, જાહેરનામામાં નિર્દિષ્ટ કોઈપણ શરતોને આધીન, પ્રમાણભૂત ગુણવત્તાની ન હોય

તેવી કોઈપણ દવા અથવા દવાઓના વર્ગના i [વેચાણ માટે અથવા વિતરણ માટે ઉત્પાદન, વેચાણ, સ્ટોકિંગ અથવા પ્રદર્શન અથવા વેચાણ માટે ઓફર] અથવા વિતરણની પરવાનગી આપી શકે છે.

j [xxx]."

૯ અધિનિયમ, ૧૯૪૦ ની કલમ ૨૭ પ્રકરણના ઉલ્લંઘનમાં દવાઓના ઉત્પાદન, વેચાણ વગેરે માટેની પેનલ્ટી (શિક્ષા) ની જોગવાઈ કરે છે. તે નીચે મુજબ છે:

"૨૭. આ પ્રકરણના ઉલ્લંઘનમાં દવાઓના ઉત્પાદન, વેચાણ વગેરે માટેની શિક્ષા – જે કોઈ, પોતે અથવા તેના વતી અન્ય કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા, વેચાણ માટે અથવા વિતરણ માટે ઉત્પાદન કરે છે, અથવા વેચે છે, અથવા સ્ટોક કરે છે અથવા પ્રદર્શિત કરે છે કે વેચાણ માટે ઓફર કરે છે અથવા વિતરણ કરે છે.

(a) કલમ ૧૭એ હેઠળ ભેળસેળયુક્ત અથવા કલમ [૧૭બી હેઠળ નકલી ગણવામાં આવતી કોઈ પણ દવા અને જેનો] ઉપયોગ કોઈ પણ વ્યક્તિ દ્વારા કોઈ પણ રોગ અથવા વિકારના નિદાન, સારવાર, શમન અથવા અટકાવવા માટે કરવામાં આવે ત્યારે તેનું મૃત્યુ થવાની સંભાવના હોય અથવા તેના શરીર પર એવું નુકસાન થવાની સંભાવના હોય જે ભારતીય દંડ સંહિતા (૧૮૬૦ નો ૪૫) ની કલમ ૩૨૦ ના અર્થમાં

મહાવ્યથા (grievous hurt) સમાન હોય, જે માત્ર આવી દવા ભેળસેળયુક્ત અથવા નકલી અથવા પ્રમાણભૂત ગુણવત્તાની ન હોવાના કારણે હોય, તે [તેવા કારાવાસથી શિક્ષાપાત્ર થશે જે દસ વર્ષથી ઓછો નહીં હોય પરંતુ જે આજીવન કારાવાસ સુધી લંબાવી શકાય છે અને દંડ માટે પણ જવાબદાર રહેશે જે દસ લાખ રૂપિયાથી ઓછો નહીં હોય અથવા જપ્ત કરાયેલી દવાઓના મૂલ્યના ત્રણ ગણા હશે, જે પણ વધુ હોય:]

પરંતુ શરત એ છે કે આ કલમ હેઠળ દોષિત ઠરેલી વ્યક્તિ પર લાદવામાં આવેલ અને વસૂલ કરાયેલ દંડ, વળતર તરીકે, તે વ્યક્તિને ચૂકવવામાં આવશે જેણે આ કલમમાં ઉલ્લેખિત ભેળસેળયુક્ત અથવા નકલી દવાઓનો ઉપયોગ કર્યો હતો:

વધુમાં પરંતુ શરત એ છે કે જ્યાં આ કલમમાં ઉલ્લેખિત ભેળસેળ-યુક્ત અથવા નકલી દવાઓના ઉપયોગથી આવી દવાઓનો ઉપયોગ કરનાર વ્યક્તિનું મૃત્યુ નીપજ્યું હોય, ત્યાં આ કલમ હેઠળ દોષિત ઠરેલી વ્યક્તિ પર લાદવામાં આવેલ અને વસૂલ કરાયેલ દંડ, આ કલમમાં ઉલ્લેખિત ભેળસેળયુક્ત અથવા નકલી દવાઓના ઉપયોગના કારણે મૃત્યુ પામેલી વ્યક્તિના સંબંધીને ચૂકવવામાં આવશે.

સ્પષ્ટીકરણ. બીજા પ્રોવિઝો (શરત) ના હેતુ માટે, "સંબંધી" એટલે —

(i) મૃતક વ્યક્તિના જીવનસાથી; અથવા

(ii) સગીર કાયદેસરનો પુત્ર, અને અપરિણીત કાયદેસરની પુત્રી અને વિધવા માતા; અથવા

(iii) સગીર ભોગ બનનારના માતા–પિતા; અથવા

(iv) જો મૃત્યુના સમયે મૃતક વ્યક્તિની કમાણી પર સંપૂર્ણપણે આશ્રિત હોય, તો અઢાર વર્ષની ઉંમર વટાવી ચૂકેલો પુત્ર અથવા પુત્રી; અથવા

(v) કોઈ પણ વ્યક્તિ, જો સંપૂર્ણ અથવા આંશિક રીતે, કમાણી પર આશ્રિત હોય

(a) માતા–પિતા; અથવા

(b) સગીર ભાઈ અથવા અપરિણીત બહેન; અથવા

(c) વિધવા પુત્રવધૂ; અથવા

(d) વિધવા બહેન; અથવા

(e) અગાઉ મૃત્યુ પામેલી પુત્રીનું સગીર બાળક જ્યાં બાળકનું કોઈ માતા–પિતા જીવિત ન હોય; અથવા

(g) પિતૃ પક્ષના દાદા–દાદી જો સભ્યના કોઈ માતા–પિતા જીવિત ન હોય;]

(b) કોઈ પણ દવા —

(i) કલમ ૧૭એ હેઠળ ભેળસેળયુક્ત ગણવામાં આવે છે, પરંતુ તે ખંડ (a) માં ઉલ્લેખિત દવા ન હોય, અથવા

(ii) કલમ ૧૮ ના ખંડ (c) હેઠળ જરૂરી કાયદેસરના લાઇસન્સ વિનાની હોય, તો તેવા કારાવાસથી શિક્ષાપાત્ર થશે જે [ત્રણ વર્ષથી ઓછો નહીં હોય પરંતુ જે પાંચ વર્ષ સુધી લંબાવી શકાય છે અને દંડ સાથે જે એક લાખ રૂપિયાથી ઓછો નહીં હોય અથવા જપ્ત કરાયેલી દવાઓના મૂલ્યના ત્રણ ગણા હશે, જે પણ વધુ હોય;]

પરંતુ શરત એ છે કે કોર્ટ, ચુકાદામાં નોંધવાના પૂરતા અને વિશેષ કારણોસર, [ત્રણ વર્ષથી ઓછા ગાળાના કારાવાસ અને એક લાખ રૂપિયાથી ઓછા દંડની] સજા લાદી શકે છે;

(c) કલમ ૧૭બી હેઠળ નકલી ગણવામાં આવતી કોઈ પણ દવા, પરંતુ તે ખંડ (a) માં ઉલ્લેખિત દવા ન હોય, તેવા કારાવાસથી શિક્ષાપાત્ર થશે જે [સાત વર્ષથી ઓછો નહીં હોય પરંતુ જે આજીવન કારાવાસ સુધી લંબાવી શકાય છે અને દંડ સાથે જે ત્રણ લાખ રૂપિયાથી ઓછો નહીં હોય અથવા જપ્ત કરાયેલી દવાઓના મૂલ્યના ત્રણ ગણા હશે, જે પણ વધુ હોય;]

પરંતુ શરત એ છે કે કોર્ટ, ચુકાદામાં નોંધવાના પૂરતા અને વિશેષ કારણોસર, [સાત વર્ષથી ઓછા પરંતુ ત્રણ વર્ષથી ઓછા નહીં તેવા ગાળાના કારાવાસની અને એક લાખ રૂપિયાથી ઓછા દંડની] સજા લાદી શકે છે;

(d) ખંડ (a) અથવા ખંડ (b) અથવા ખંડ (c) માં ઉલ્લેખિત દવા સિવાયની કોઈ પણ દવા, આ પ્રકરણની અન્ય કોઈ જોગવાઈ અથવા તે હેઠળ કરાયેલા કોઈ પણ નિયમના ઉલ્લંઘનમાં હોય, તેવા કારાવાસથી શિક્ષાપાત્ર થશે જે એક વર્ષથી ઓછો નહીં હોય પરંતુ જે બે વર્ષ સુધી લંબાવી શકાય છે [અને દંડ સાથે જે વીસ હજાર રૂપિયાથી ઓછો નહીં હોય;]

પરંતુ શરત એ છે કે કોર્ટ ચુકાદામાં નોંધવાના પૂરતા અને વિશેષ કારણોસર એક વર્ષથી ઓછા ગાળાના કારાવાસની સજા લાદી શકે છે."

૧૦ ડ્રગ્સ એન્ડ કોસ્મેટિક્સ રૂલ્સ, ૧૯૪૫ નો નિયમ ૬૨ નીચે મુજબ છે:

"એક કરતાં વધુ સ્થળે વેચાણ. જો દવાઓ એક કરતાં વધુ સ્થળે વેચવામાં આવતી હોય અથવા વેચાણ માટે સ્ટોક કરવામાં આવતી હોય, તો દરેક આવા સ્થળના સંદર્ભમાં અલગ અરજી કરવી પડશે અને અલગ લાઇસન્સ જારી કરવામાં આવશે:

પરંતુ શરત એ છે કે આ બાબત ફેરીયાઓ (itinerant vendors) ને લાગુ પડશે નહીં જેમની પાસે વ્યવસાયનું કોઈ ચોક્કસ સ્થળ નથી અને જેમને લાઇસન્સિંગ સત્તાધિકારીના અધિકારક્ષેત્રમાં ચોક્કસ વિસ્તારમાં વ્યવસાય ચલાવવા માટે લાઇસન્સ આપવામાં આવશે."

૧૧ આમ, કોઈ પણ વ્યક્તિ અધિનિયમ, ૧૯૪૦ ના પ્રકરણ IV હેઠળ આવા હેતુ માટે જારી કરાયેલા લાઇસન્સની શરતો હેઠળ અને તે અનુસાર સિવાય, વેચાણ માટે ઉત્પાદન કરી શકશે નહીં અથવા વિતરણ કરી શકશે નહીં અથવા વેચે છે અથવા સ્ટોક કરે છે અથવા પ્રદર્શિત કરે છે અથવા વેચાણ માટે ઓફર કરે છે અથવા વિતરણ કરી શકશે નહીં કોઈ પણ દવાનું. આવા હેતુ માટે લાઇસન્સ હોવું અનિવાર્ય છે. નિર્વિવાદપણે, પ્રશ્નાસ્પદ મેડિકલ સ્ટોર ચલાવવા માટે ટ્રસ્ટ પાસે કોઈ લાઇસન્સ નથી. જે કોઈ પણ ઉપર ઉલ્લેખિત કલમ ૧૮(સી) ની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘનમાં દવાઓનું વિતરણ કરે છે અથવા વેચે છે અથવા સ્ટોક કરે છે અથવા પ્રદર્શિત કરે છે અથવા વેચાણ માટે ઓફર કરે છે, તે તદનુસાર સજાને પાત્ર છે.

૧૨ શ્રી મોદીની દલીલ એવી છે કે અહીંના અરજદારો બે અલગ–અલગ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓ છે અને તેઓ બે અલગ–અલગ મેડિકલ સ્ટોર ચલાવી રહ્યા છે અને તેમાંથી એક મેડિકલ સ્ટોર લાઇસન્સવાળો છે. નિયમ ૬૨ ખૂબ જ સ્પષ્ટ કરે છે કે જો દવાઓ એક કરતાં વધુ સ્થળે વેચવામાં આવતી હોય અથવા વેચાણ માટે સ્ટોક કરવામાં આવતી હોય, તો અલગ લાઇસન્સ જરૂરી છે.

૧૩ આમ, અધિનિયમ, ૧૯૪૦ ની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘન અંગે પ્રથમ દ્રષ્ટિએ (prima facie) કેસ બનેલો કહી શકાય.

૧૪ મારે એ મુખ્ય પ્રશ્નનો જવાબ આપવાની જરૂર છે કે શું ટ્રસ્ટીઓને અધિનિયમ, ૧૯૪૦ ની કલમ ૩૪ હેઠળ પરોક્ષ રીતે જવાબદાર ઠેરવી શકાય કે નહીં.

૧૫ મદ્રાસ હાઈકોર્ટના વિદ્વાન સિંગલ જજે અબ્રાહમ મેમોરિયલ એજ્યુકેશનલ ટ્રસ્ટ વિરુદ્ધ સી. સુરેશ બાબુ [(2013) 2 Bank Case 133] ના કેસમાં એ પ્રશ્ન પર વિચાર કરવાનો પ્રસંગ મળ્યો હતો કે શું નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૧ ની કલમ ૧૪૧ ના સંદર્ભમાં પબ્લિક ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ એક કાનૂની વ્યક્તિ (juristic person) અને કંપની છે. પ્રશ્નનો હકારાત્મક ઉત્તર આપતાં કોર્ટે નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો હતો:

"૧૧. હવે, ચાલો આપણે "કૃત્રિમ વ્યક્તિ" (Artificial Person) ની વિભાવનાના ઈતિહાસ પર એક ઝડપી નજર કરીએ. કાયદાની નજરમાં દરેક મનુષ્ય એક વ્યક્તિ છે. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને સામાન્ય રીતે કુદરતી વ્યક્તિ તરીકે સમજવામાં આવે છે, ત્યારે તેનો અર્થ માત્ર મનુષ્ય થાય છે. પરંતુ કાયદામાં વ્યક્તિ કૃત્રિમ રીતે પણ બનાવવામાં આવે છે અને તે રીતે ઓળખાય છે. આવી વ્યક્તિઓને જુદા જુદા નામોથી ઓળખવામાં આવે છે, જેમ કે "ન્યાયિક વ્યક્તિ" (juristic person), "કાનૂની વ્યક્તિ" (juridical person), "કાનૂની સંસ્થા" (legal entity) વગેરે. કેટલાક દેશોમાં,

મનુષ્યોને પણ કાયદામાં વ્યક્તિ તરીકે ગણવામાં આવતા ન હતા, ઉદાહરણ તરીકે, રોમન કાયદામાં, ગુલામ વ્યક્તિ ન હતો અને તેને પરિવારનો કોઈ અધિકાર ન હતો. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તેની સાથે પ્રાણી જેવો વ્યવહાર કરવામાં આવતો હતો. ફ્રેન્ચ વસાહતોમાં પણ, ગુલામી નાબૂદ કરવામાં આવી તે પહેલાં, ગુલામોને કાનૂની વ્યક્તિ તરીકે ગણવામાં આવતા ન હતા. તેઓને પાછળના ગાળા દરમિયાન કાયદા દ્વારા જ વ્યક્તિનો કાનૂની દરજ્જો આપવામાં આવ્યો હતો. સમાજના વિકાસ સાથે, માનવતાના કલ્યાણ માટે લોકોના વિવિધ વર્ગો વચ્ચે સહકાર બિલકુલ જરૂરી બન્યો. તેથી, કોર્પોરેશન અને કંપનીઓ વગેરે જેવી સંસ્થાઓની રચના માટે કુદરતી આવશ્યકતા ઊભી થઈ. આ કોર્પોરેશન, કંપનીઓ વગેરે જેવી સંસ્થાઓને વ્યક્તિનો કાનૂની દરજ્જો આપવામાં આવ્યો હતો. કાનૂની માન્યતાના આધારે, આ કૃત્રિમ વ્યક્તિઓ મિલકત ધરાવતી થઈ અને વિવિધ વૈધાનિક અધિકારો અને કેટલાક બંધારણીય અધિકારો પણ ભોગવવા લાગી. જેમ જેમ સમાજ વધુ ને વધુ વધવા લાગ્યો તેમ તેમ જુદા જુદા નામોથી વિવિધ પ્રકારના અધિકારો અને જવાબદારીઓ ભોગવતી વધુ સંખ્યામાં કાલ્પનિક વ્યક્તિઓ એટલે કે ન્યાયિક વ્યક્તિઓ અસ્તિત્વમાં આવી જે વિવિધ કાયદાઓ હેઠળ માન્ય છે. શિરોમણી ગુરુદ્વારા પ્રબંધક કમિટી વિરુદ્ધ સોમ નાથ

દાસ, (૨૦૦૦) ૪ એસસીસી ૧૪૬ ના ફકરા ૧૯ માં નામદાર સુપ્રીમ કોર્ટના શબ્દોમાં:

"૧૯. આમ, ન્યાયશાસ્ત્રના સત્તાધિકારીઓ અને વિવિધ દેશોની અદાલતો દ્વારા તે સુસ્થાપિત અને પુષ્ટિ થયેલ છે કે મોટા સામાજિક–રાજકીય–વૈજ્ઞાનિક વિકાસના વેગ માટે ન્યાયિક વ્યક્તિ બનવા માટે કાલ્પનિક વ્યક્તિત્વની ઉત્ક્રાંતિ અનિવાર્ય બની ગઈ છે. આ કોઈ પણ સંસ્થા, જીવંત, નિર્જીવ, વસ્તુઓ અથવા પદાર્થ હોઈ શકે છે. તે કોઈ ધાર્મિક સંસ્થા અથવા એવી કોઈ પણ ઉપયોગી સંસ્થા હોઈ શકે છે જે અદાલતોને તેને માન્યતા આપવા માટે પ્રેરિત કરે. આ માન્યતા સમાજની જરૂરિયાતો અને શ્રદ્ધાને પોષવા માટે છે. એક ન્યાયિક વ્યક્તિને, અન્ય કોઈ પણ કુદરતી વ્યક્તિની જેમ કાયદામાં અધિકારો અને જવાબદારીઓ પણ આપવામાં આવે છે અને કાયદા અનુસાર તેની સાથે વ્યવહાર કરવામાં આવે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, સંસ્થા કુદરતી વ્યક્તિની જેમ કાર્ય કરે છે પરંતુ માત્ર એક નિયુક્ત વ્યક્તિ દ્વારા, જેના કાર્યો કાયદાના દાયરામાં પ્રક્રિયાબદ્ધ થાય છે. જ્યારે મૂર્તિને ન્યાયિક વ્યક્તિ તરીકે ઓળખવામાં આવી હતી, ત્યારે એ જાણીતું હતું કે તે પોતાની જાતે કાર્ય કરી શકતી નથી. જેમ સગીરના કિસ્સામાં વાલીની નિમણૂક કરવામાં આવે છે, તેમ મૂર્તિના કિસ્સામાં, તેના વતી કાર્ય કરવા માટે શેબૈત અથવા

મેનેજરની નિમણૂક કરવામાં આવે છે. તે અર્થમાં, મૂર્તિ અને શેબૈત વચ્ચેનો સંબંધ સગીર અને વાલી સમાન છે. જેમ સગીર પોતાની જાતને વ્યક્ત કરી શકતો નથી, તેમ મૂર્તિ પણ કરી શકતી નથી, પરંતુ વાલીની જેમ, શેબૈત અને મેનેજરની મર્યાદાઓ હોય છે જે હેઠળ તેમણે કાર્ય કરવાનું હોય છે. તેવી જ રીતે, જ્યાં સદ્ભાવના હેતુ (charitable purpose) માટે કોઈ એન્ડોવમેન્ટ (ભંડોળ) હોય, ત્યાં તે ચર્ચ, હોસ્પિટલ, ગુરુદ્વારા વગેરે જેવી સંસ્થાઓ બનાવી શકે છે. કોઈ હેતુ માટે એન્ડોવ્ડ ફંડ (સમર્પિત ભંડોળ) ની સોંપણી માત્ર તે વ્યક્તિ દ્વારા જ તે હેતુ માટે વાપરી શકાય છે જેને તે સોંપવામાં આવ્યું છે કારણ કે તે તે હેતુ માટે જ ટ્રસ્ટમાં મેળવે છે. જ્યારે દાતા મૂર્તિ માટે અથવા મસ્જિદ માટે અથવા કોઈ સંસ્થા માટે સમર્પણ કરે છે, ત્યારે તે ન્યાયિક વ્યક્તિની રચનાને અનિવાર્ય બનાવે છે. કાયદો આવી સોંપણી મેળવનાર કોઈ પણ વ્યક્તિના અધિકારોને માત્ર આવી ન્યાયિક વ્યક્તિના હેતુ માટે જ તેનો ઉપયોગ કરવા માટે મર્યાદિત કરે છે. આ એન્ડોવમેન્ટ વિવિધ હેતુઓ માટે આપી શકાય છે, કદાચ ચર્ચ, મૂર્તિ, ગુરુદ્વારા અથવા અન્ય એવી વસ્તુઓ માટે જે માનવ ફેકલ્ટી શ્રદ્ધા અને અંતરાત્મામાંથી કલ્પી શકે છે, પરંતુ તે ન્યાયિક વ્યક્તિનો દરજ્જો ત્યારે મેળવે છે

જ્યારે સમાજ દ્વારા તેને તે રીતે ઓળખવામાં આવે છે." (ભાર મૂક્યો)

૧૨. ઉપરોક્ત ચુકાદામાં, નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે જોગેન્દ્ર નાથ નાસ્કર વિરુદ્ધ કમિશનર ઓફ ઈન્કમ ટેક્સ, કલકત્તા ૧૯૬૯ (૧) એસસીસી પપપ ના ચુકાદાને મંજૂરી સાથે સંદર્ભિત કર્યો છે. તે કેસ ત્રણ માનનીય ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ મુખ્ય પ્રશ્ન એ હતો કે શું હિન્દુ દેવતાને આવકવેરા અધિનિયમ, ૧૯૨૨ ની કલમ ૩ અને ૪ હેઠળ આકારણીના એકમ (unit of assessment) તરીકે ગણી શકાય. સદર પ્રશ્નનું વિશ્લેષણ કરતી વખતે, નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે મનોહર ગણેશ વિરુદ્ધ લક્ષ્મીરામ આઈએલઆર ૧૨ બોમ્બે ૨૪૭ ના કેસનો સંદર્ભ આપ્યો હતો જેને લોકપ્રિય રીતે "ડાકોર મંદિર કેસ" તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે, જેમાં "વેસ્ટ" અને "બર્ડવુડ", જેજે નામના બે માનનીય અંગ્રેજ ન્યાયાધીશોએ નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો હતો:

"હિન્દુ કાયદો, રોમન કાયદા અને તેમાંથી ઉદ્‌ભવેલા કાયદાઓની જેમ, તેના વ્યક્તિગત સભ્યો સિવાય કોર્પોરેશનમાં નિહિત મિલકતના અર્ધિકારો ધરાવતી માત્ર ઇનકોર્પોરેટ સંસ્થાઓને જ નહીં

પરંતુ ફાઉન્ડેશન તરીકે ઓળખાતી કાનૂની વ્યક્તિઓને પણ માન્યતા આપે છે. એક હિન્દુ જે ધાર્મિક અથવા સદ્ભાવના સંસ્થાની સ્થાપના કરવા ઈચ્છે છે તે તેના કાયદા અનુસાર પોતાનો હેતુ વ્યક્ત કરી શકે છે અને તેને સમર્પિત કરી શકે છે અને શાસક તે દાનને અમલમાં લાવશે અથવા ઓછામાં ઓછું, તેનું રક્ષણ કરશે જ્યાં સુધી તે તેના પોતાના ધર્મ અથવા નૈતિકતાની વિભાવના સાથે સુસંગત હોય. આ હેતુ માટે ટ્રસ્ટની જરૂર નથી; આવા કિસ્સામાં ટ્રસ્ટની આવશ્યકતા ખરેખર ઈંગ્લિશ કાયદાની એક વિશિષ્ટતા અને આધુનિક વિશિષ્ટતા છે. પ્રારંભિક કાયદામાં ભગવાનની વેદી પર મૂકવામાં આવેલી ભેટ, ચર્ચને આ રીતે સમર્પિત જમીન સ્થાનાંતરિત કરવા માટે પૂરતી હતી. તે મૂર્તિમાં પ્રતીકાત્મક અથવા મૂર્તિમંત કાનૂની વ્યક્તિને ગ્રાન્ટ આપવામાં આવી હોવા સાથે સુસંગત છે."

૧૩. આવો જ અભિપ્રાય મદ્રાસ હાઈકોર્ટ દ્વારા વિદ્યાપૂર્ણ તીર્થ સ્વામી વિરુદ્ધ વિદ્યાનિધિ તીર્થ સ્વામી અને અન્ય, આઈએલઆર ૨૭ મદ્રાસ ૪૩૫ માં વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો, જે નીચે મુજબ છે: —

"કુદરતી વ્યક્તિ તરીકે મિલકત ધારણ કરવા માટે સક્ષમ ન હોય તેવી બાબતના સંદર્ભમાં, આવી ભાવનાને યોગ્ય અસર આપવા

માટે, જે હંમેશા વ્યાપક અને ઊંડી રહેલી છે, મોટાભાગના દેશોના કાયદાઓએ આ બાબતમાં કાલ્પનિક વ્યક્તિની રચનાને મંજૂરી આપી છે જે પહેલાથી જ ટાંકવામાં આવેલા કાર્યમાં કરવામાં આવેલા ગૌરવપૂર્ણ અવલોકનમાં ગર્ભિત છે "કદાચ તમામ ન્યાયિક વ્યક્તિઓમાં સૌથી જૂની ભગવાન, નાયક અથવા સંત છે" (પોલોક એન્ડ મેઈટલેન્ડ્સ હિસ્ટ્રી ઓફ ઈંગ્લિશ લો, વોલ્યુમ ૧, ૪૮૧)."

૧૪. જોગેન્દ્ર નાથ નાસ્કરના કેસમાં (ઉપર ટાંકવામાં આવેલ), નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે ટ્રસ્ટના સ્વરૂપમાં કૃત્રિમ વ્યક્તિ કેવી રીતે અસ્તિત્વમાં આવી તે મુદ્દાની તપાસ કરતી વખતે નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો છે:—

"કાનૂની સ્થિતિ રોમન કાયદાના વિકાસ સાથે ઘણી બાબતોમાં તુલનાત્મક છે. જ્યાં સુધી ચેરિટેબલ એન્ડોવમેન્ટનો સંબંધ છે સુધી પાછળથી વિકસિત રોમન કાયદાએ બે પ્રકારની ન્યાયિક વ્યક્તિઓને માન્યતા આપી હતી. એક કોર્પોરેશન અથવા વ્યક્તિઓનું મંડળ હતું જે તેનું ન્યાયિક વ્યક્તિત્વ રાજ્યની મંજૂરીને આભારી હતું. ખાનગી વ્યક્તિ પહેલેથી જ અસ્તિત્વમાં રહેલા કોર્પોરેશનને ભેટ અથવા વસિયતનામું દ્વારા મિલકત આપી શકે છે અને તે જ સમયે તે ચોક્કસ હેતુ નક્કી કરી શકે છે જેના માટે મિલકતનો ઉપયોગ

કરવાનો હતો દા.ત. ગરીબોને ખવડાવવા અથવા દુખી ગરીબોને રાહત આપવી. પ્રાપ્તકર્તા કોર્પોરેટ ટ્રસ્ટીની સ્થિતિમાં રહેશે અને ચોક્કસ હેતુ માટે ભંડોળ ખર્ચવા માટે કાયદાકીય રીતે બંધાયેલ રહેશે. બીજો વિકલ્પ દાતા માટે પોતે જ એક સંસ્થા અથવા ફાઉન્ડેશનની રચના કરવાનો હતો. આ એક નવી ન્યાયિક વ્યક્તિ હશે જે તેના મૂળ માટે સ્થાપકના સંકલ્પ સિવાય અન્ય કોઈ બાબત પર નિર્ભર ન હતી શરત એટલી કે તે સદ્દ્ભાવના હેતુ માટે નિર્દેશિત હોવી જોઈએ. ફાઉન્ડેશન કાયદાની નજરમાં સમર્પિત મિલકતનું માલિક હશે અને વહીવટકર્તાઓ ફાઉન્ડેશનના ઉદ્દેશ્યને પૂર્ણ કરવા માટે બંધાયેલા ટ્રસ્ટીઓની સ્થિતિમાં હશે." (ભાર મૂક્યો)

૧૫. ઉપરોક્ત ચુકાદાઓને ધ્યાનમાં રાખીને, જો આપણે ઈન્ડિયન ટ્રસ્ટ્સ એક્ટ (ભારતીય ટ્રસ્ટ ધારો) માં કરવામાં આવેલી "ટ્રસ્ટ" શબ્દની વ્યાખ્યા જોઈએ, તો 'ટ્રસ્ટ' શબ્દ માત્ર મિલકત સાથે જોડાયેલી જવાબદારી દર્શાવે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, ટ્રસ્ટ એ વ્યક્તિ પર મૂકવામાં આવેલા વિશ્વાસ સિવાય બીજું કંઈ નથી, પછી તે કુદરતી હોય કે કૃત્રિમ. આવી કૃત્રિમ વ્યક્તિ, જેના પર વિશ્વાસ મૂકવામાં આવ્યો છે, તેની સ્થાપના ટ્રસ્ટના નિર્માતા દ્વારા પણ થઈ શકે છે. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો છે તેમ, ટ્રસ્ટની

જવાબદારી પહેલેથી જ અસ્તિત્વમાં રહેલી વ્યક્તિ પર લાદવામાં આવી શકે છે અથવા સ્થાપક પોતે જ એક કૃત્રિમ વ્યક્તિ બનાવી શકે છે જેના પર ટ્રસ્ટની જવાબદારી લાદવામાં આવી શકે છે.

૧૬. આ સંદર્ભમાં, સામાન્ય બોલચાલમાં સદર શબ્દ કેવી રીતે સમજાય છે તે જાણવા માટે આપણે 'ટ્રસ્ટ' શબ્દનો ડિક્શનરી અર્થ પણ જોઈ શકીએ છીએ. કન્સાઈઝ ઓક્સફોર્ડ ઈંગ્લિશ ડિક્શનરી (અગિયારમી આવૃત્તિ) મુજબ ટ્રસ્ટ શબ્દનો અર્થ થાય છે:

એક એવી વ્યવસ્થા જેના દ્વારા કોઈ વ્યક્તિ (ટ્રસ્ટી) એક અથવા વધુ લાભાર્થીઓના ભલા માટે તેની નજીવી માલિક તરીકે મિલકત ધરાવે છે". "ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા સંચાલિત સંસ્થા. પી. રામનાથ અય્યરના ધ લો લેક્સિકન બીજી આવૃત્તિ મુજબ 'ટ્રસ્ટ' શબ્દનો અર્થ થાય છે મિલકતની માલિકી સાથે જોડાયેલી જવાબદારી, અને જે અન્યના લાભ માટે, અથવા અન્ય અને માલિકના લાભ માટે માલિક દ્વારા સ્વીકારવામાં આવેલા અને તેના પર મૂકવામાં આવેલા વિશ્વાસમાંથી ઉદ્ભવે છે અથવા તેના દ્વારા જાહેર અને સ્વીકારવામાં આવે છે. બ્લેક્સ લો ડિક્શનરી (આઠમી આવૃત્તિ) મુજબ 'ટ્રસ્ટ' શબ્દનો અર્થ થાય છે અધિકાર, જે મિલકતના લાભદાયી ભોગવટા માટે માત્ર ઈક્વિટીમાં અમલપાત્ર છે જેની કાનૂની માલિકી અન્ય વ્યક્તિ ધરાવે

છે, ત્રીજા પક્ષ (લાભાર્થી) ના લાભ માટે અન્ય વ્યક્તિ (સેટલર) ની વિનંતી પર એક વ્યક્તિ (ટ્રસ્ટી) દ્વારા રાખવામાં આવેલ મિલકત હિત.

૧૭. આપણે ઉપર જોયું તેમ, ડિક્શનરીના અર્થ મુજબ, ટ્રસ્ટ એટલે મિલકતની માલિકી સાથે જોડાયેલી જવાબદારી તેમજ એક સંસ્થા. જો આ બાબત નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના જોગેન્દ્ર નાથ નાસ્કરના કેસના (ઉપર ટાંકવામાં આવેલ) ચુકાદાના પ્રકાશમાં સમજવામાં આવે, તો તે સ્ફટિક જેવું સ્પષ્ટ છે કે ટ્રસ્ટ (એક સંસ્થા) ટ્રસ્ટના સ્થાપક દ્વારા બનાવી શકાય છે અને આવું ટ્રસ્ટ (સંસ્થા) કાનૂની દરજ્જો ધરાવતી કૃત્રિમ વ્યક્તિ છે.

૧૮. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે શિરોમણી ગુરુદ્વારા પ્રબંધક કમિટીના કેસમાં (ઉપર ટાંકવામાં આવેલ) ચુકાદો આપ્યો છે તેમ, કૃત્રિમ વ્યક્તિને ન્યાયિક વ્યક્તિ તરીકે બનાવવા માટે, આવી કૃત્રિમ વ્યક્તિને કાયદા દ્વારા અથવા સમગ્ર સમાજ દ્વારા ન્યાયિક વ્યક્તિ તરીકે માન્યતાની જરૂર છે. જ્યાં સુધી સ્થાપક/સ્થાપકો દ્વારા બનાવવામાં આવેલા જાહેર અથવા ખાનગી ટ્રસ્ટોનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી કોઈ વિવાદ હોઈ શકતો નથી કે આવા ટ્રસ્ટોને કાયદા અને

સમાજ દ્વારા ન્યાયિક વ્યક્તિઓ તરીકે માન્યતા આપવામાં આવી છે.

૧૯. શ્રી પી.એન. પ્રકાશ, વિદ્વાન એમિકસ ક્યુરીએ મારું ધ્યાન ઓલ ઈન્ડિયા કાઉન્સિલ ફોર ટેકનિકલ એજ્યુકેશન અપ્રૂવલ પ્રોસેસ હેન્ડબુક (૨૦૧૧–૨૦૧૨) તરફ દોર્યું છે. ઓલ ઈન્ડિયા કાઉન્સિલ ફોર ટેકનિકલ એજ્યુકેશન એક્ટ મુજબ, ઓલ ઈન્ડિયા કાઉન્સિલ ફોર ટેકનિકલ એજ્યુકેશનને નવી સંસ્થાઓ સ્થાપવા અને હાલની સંસ્થાઓના સુધારા માટે મંજૂરી આપવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. અરજી માટેની પાત્રતા અને આવશ્યકતાઓ સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, એવું નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે નીચેની વ્યક્તિઓ અરજી કરવા માટે પાત્ર છે એટલે કે,

"૨.૨(a): સોસાયટી રજીસ્ટ્રેશન એક્ટ ૧૮૬૦ હેઠળ નોંધાયેલી સોસાયટી સોસાયટીના અધ્યક્ષ કે સેક્રેટરી દ્વારા અથવા

(b) ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ એક્ટ, ૧૯૫૦ અથવા અન્ય કોઈ સંબંધિત કાયદા હેઠળ નોંધાયેલ ટ્રસ્ટ ટ્રસ્ટના અધ્યક્ષ કે સેક્રેટરી દ્વારા અથવા

(c) કંપનીઝ એક્ટ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૨૫ હેઠળ સ્થાપિત કંપની.

(d) કેન્દ્રીય કે રાજ્ય સરકાર / કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ વહીવટીતંત્ર અથવા તેમના દ્વારા નોંધાયેલ સોસાયટી કે ટ્રસ્ટ." (ભાર મૂક્યો)

૨૦. આ માત્ર એ દર્શાવવા માટેનું એક ઉદાહરણ છે કે સદ્ભાવના હેતુ માટે અથવા ખાનગી હેતુ માટે સ્થપાયેલા ટ્રસ્ટને સરકાર દ્વારા ન્યાયિક વ્યક્તિ તરીકે માન્યતા આપવામાં આવી છે. આમ, પબ્લિક ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ એક સંસ્થા છે અને તે અધિકારો, જવાબદારીઓ અને ફરજો ધરાવતો કાનૂની દરજ્જો ભોગવે છે.

૨૧. હવે, ચાલો આપણે એ પ્રશ્નની તપાસ કરીએ કે શું આવા પબ્લિક ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટને નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટના હેતુ માટે ન્યાયિક વ્યક્તિ તરીકે માન્યતા આપવામાં આવી છે. નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટમાં પર્સન (વ્યક્તિ) શબ્દની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી નથી. તેથી, વ્યાખ્યા માટે ફરીથી જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટ (સામાન્ય કલમોનો અધિનિયમ) જોવો પડશે. જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટની કલમ ૨(૪૨) વ્યક્તિ શબ્દને નીચે મુજબ વ્યાખ્યાયિત કરે છે:

"વ્યક્તિ" માં કોઈ પણ કંપની અથવા વ્યક્તિઓનું મંડળ અથવા જૂથનો સમાવેશ થશે, પછી તે ઈનકોર્પોરેટેડ હોય કે ન હોય."

તેવી જ રીતે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૧ પણ વ્યક્તિ શબ્દને નીચે મુજબ વ્યાખ્યાયિત કરે છે:

કલમ ૧૧. "વ્યક્તિ": વ્યક્તિ શબ્દમાં કોઈ પણ કંપની અથવા વ્યક્તિઓનું મંડળ અથવા જૂથનો સમાવેશ થાય છે, પછી તે ઈનકોર્પોરેટેડ હોય કે ન હોય."

૨૨. નિઃશંકપણે, બંને કાયદાઓમાં વ્યાખ્યા સમાવેશી (inclusive) છે. આ એક સુસ્થાપિત કાયદો છે, જો ધારાસભાએ માત્ર સમાવેશી વ્યાખ્યાનો ઉપયોગ કર્યો હોય, તો વ્યાખ્યા ખંડમાં ગણાવેલી સૂચિને સંપૂર્ણ (exhaustive) ગણવામાં આવશે નહીં. "એજુસ્ડેમ જેનેરિસ" (ejusdem generis – સમાન પ્રકારના) ના સિદ્ધાંતને લાગુ કરીને અને હેતુ અને સંદર્ભ દ્વારા આગળ વધીને, વ્યાખ્યા ખંડનું અર્થઘટન કરતી વખતે, કોર્ટે જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટની કલમ ૩(૪૨) અને આઈ.પી.સી. ની કલમ ૧૧ માં બનાવેલા 'વ્યક્તિ' શબ્દના દાયરામાં અન્ય કોઈ સમાન કૃત્રિમ વ્યક્તિને લાવવાની હોય છે. તે અલબત્ત સાચું છે કે જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટની કલમ ૨ માં 'ટ્રસ્ટ' શબ્દ સ્પષ્ટપણે શામેલ નથી. આપણે પહેલેથી જ જોયું છે

તેમ, ટ્રસ્ટ જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટની કલમ ૨(૪૨) તેમજ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૧ હેઠળ ગણાવેલી અન્ય સંસ્થાઓની જેમ વિવિધ અધિકારો ભોગવે છે અને વિવિધ જવાબદારીઓ અદા કરે છે. તેથી, એજુસ્ડેમ જેનેરિસના સિદ્ધાંતને લાગુ કરીને, મને એ ઠરાવવામાં કોઈ સંકોચ નથી કે પબ્લિક ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૧ અને જનરલ ક્લોઝીસ એક્ટની કલમ ૩(૪૨) માં વ્યાખ્યાયિત કર્યા મુજબ 'વ્યક્તિ' શબ્દની વ્યાખ્યામાં આવે છે.

૨૩. હવે નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની જોગવાઈઓ તરફ વળીએ. કલમ ૨૬ પ્રોમિસરી નોટ્સ વગેરે લખવાની ક્ષમતા વગેરે સાથે સંબંધિત છે જે નીચે મુજબ છે:

"૨૬. પ્રોમિસરી નોટ્સ વગેરે લખવાની ક્ષમતા વગેરે— દરેક વ્યક્તિ જે કાયદાને આધીન છે તે અનુસાર કરાર કરવા માટે સક્ષમ છે, તે પ્રોમિસરી નોટ, બિલ ઓફ એક્સચેન્જ અથવા ચેક લખવા, ડ્રો કરવા, સ્વીકારવા, એન્ડોર્સ કરવા, ડિલિવરી કરવા અને નેગોશિયેશન દ્વારા પોતાની જાતને બાંધી શકે છે અને બંધાઈ શકે છે.

સગીર. જ્યાં આવું સાધન સગીર દ્વારા લખવામાં આવ્યું હોય, ડ્રો કરવામાં આવ્યું હોય અથવા નેગોશિયેટ કરવામાં આવ્યું હોય, ત્યારે તે લખવું, ડ્રો કરવું અથવા નેગોશિયેટ કરવું ધારકને આવા સાધનની ચુકવણી મેળવવા માટે અને સગીર સિવાયના તેના કોઈપણ પક્ષકાર સામે તેનો અમલ કરવા માટે હકદાર બનાવે છે.

આમાં સમાવિષ્ટ કશું પણ કોર્પોરેશનને આવા સાધનો લખવા, એન્ડોર્સ કરવા અથવા સ્વીકારવાની સત્તા આપતું ગણાશે નહીં, સિવાય કે તે કિસ્સાઓમાં જેમાં, તત્કાલીન અમલમાં રહેલા કાયદા હેઠળ, તેઓને તેમ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી હોય."

૨૪. ઉપરોક્ત જોગવાઈનું સરસરી વાંચન દર્શાવે છે કે તે કરાર કરવા માટે સક્ષમ દરેક વ્યક્તિનો સંદર્ભ આપે છે. નિઃશંકપણે, પબ્લિક ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ હેઠળ કરાર કરવા માટે સક્ષમ છે. ટ્રસ્ટ દ્વારા જાળવવામાં આવતા ખાતા સામે ડ્રો કરાયેલા ચેક જારી કરવા માટે ટ્રસ્ટ સક્ષમ છે. આમ, નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ પબ્લિક ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટને કરાર કરવા માટે સક્ષમ વ્યક્તિ તરીકે માન્યતા આપે છે અને તેથી જ બેંકિંગ સંસ્થાઓ, સરકાર અને ગ્રાહકોએ આવા પબ્લિક ટ્રસ્ટને ન્યાયિક વ્યક્તિ તરીકે માન્યતા આપી છે. આમ, નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ

૨૬ જો કોઈ શંકા હોય તો તેને દૂર કરે છે અને સ્ફટિક જેવું સ્પષ્ટ કરે છે કે પબ્લિક ટ્રસ્ટ કરાર કરવા માટે સક્ષમ છે અને આમ ચેક અથવા બિલ ઓફ એક્સચેન્જ બનાવવા માટે સક્ષમ છે અને તેથી તે સદર અધિનિયમના હેતુ માટે ન્યાયિક વ્યક્તિ છે.

૨૫. આ તબક્કે, આપણે નોંધી શકીએ છીએ કે અહીં ઉપર ઉલ્લેખિત/ચર્ચા કરાયેલા નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ સહિતના તમામ કાયદાઓ બંધારણ પૂર્વેના કાયદાઓ છે જે વસાહતી ગાળા દરમિયાન અસ્તિત્વમાં આવ્યા હતા, પરંતુ ત્યારબાદ અપનાવવામાં આવ્યા હતા. ભારતનું બંધારણ, જે એક જીવંત દસ્તાવેજ છે જેની સત્તા અને માન્યતા હેઠળ આ કાયદાઓએ આગળ વધવાનું છે, તેણે ગર્ભિત રીતે પબ્લિક ટ્રસ્ટ જેવી કૃત્રિમ વ્યક્તિને ન્યાયિક વ્યક્તિ તરીકે માન્યતા આપી છે. આ એ હકીકત પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આવી કૃત્રિમ વ્યક્તિઓને ચોક્કસ બંધારણીય અધિકારો આપવામાં આવ્યા છે. ઉદાહરણ તરીકે, અનુચ્છેદ ૩૦૦એ મિલકતના અધિકાર વિશે નીચે મુજબ જણાવે છે:

"અનુચ્છેદ ૩૦૦એ: કાયદાની સત્તા સિવાય વ્યક્તિઓને મિલકતથી વંચિત ન કરવા.– કાયદાની સત્તા સિવાય કોઈ પણ વ્યક્તિને તેની મિલકતથી વંચિત કરવામાં આવશે નહીં."

આ અનુચ્છેદ હેઠળ, મિલકત ધરાવવાનો અધિકાર તમામ વ્યક્તિઓને આપવામાં આવ્યો છે, જેમાં પબ્લિક ટ્રસ્ટનો પણ સમાવેશ થાય છે. ટ્રાન્સફર ઓફ પ્રોપર્ટી એક્ટ (મિલકત હસ્તાંતરણ ધારો) હેઠળ, પબ્લિક ટ્રસ્ટ દ્વારા આવી મિલકતના હસ્તાંતરણના અધિકારને માન્યતા આપવામાં આવી છે. આમ, બંધારણ પછીના પરિદ્રશ્યમાં, પબ્લિક ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટને સ્પષ્ટપણે ન્યાયિક વ્યક્તિ તરીકે માન્યતા આપવામાં આવી છે.

૨૬. પૂર્વોક્ત ચર્ચાઓ પરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે જે ક્ષણે ટ્રસ્ટ (સંસ્થા) ની રચના તેની સાથે જોડાયેલી જવાબદારી સાથે થાય છે, તે જ ક્ષણે એક કૃત્રિમ વ્યક્તિનો જન્મ થાય છે અને કારણ કે આવી કૃત્રિમ વ્યક્તિને કાયદા દ્વારા માન્યતા આપવામાં આવી છે, જે આવી કૃત્રિમ વ્યક્તિને મિલકત ધરાવવાનો, ચોક્કસ અન્ય અધિકારો ભોગવવાનો અને ચોક્કસ જવાબદારીઓ અદા કરવાનો અધિકાર આપે છે, તેથી તે ન્યાયિક વ્યક્તિનો દરજ્જો પ્રાપ્ત કરે છે. આમ, ટ્રસ્ટ, પછી તે ખાનગી હોય કે જાહેર, એક ન્યાયિક વ્યક્તિ છે જે દાવો માંડી

શકે છે/જેની સામે દાવો માંડી શકાય છે અથવા ફરિયાદ ચલાવી શકે છે/જેની સામે ફરિયાદ ચલાવી શકાય છે.

૨૭. ઉપરોક્ત નિષ્કર્ષને બળ આપવા માટે, આપણે અધિનિયમની કલમ ૭ માં 'ડ્રોઅર' (લખનાર) શબ્દ પણ જોઈ શકીએ છીએ, જે નીચે મુજબ છે:

"૭. "ડ્રોઅર" બિલ ઓફ એક્સચેન્જ અથવા ચેક લખનારને "ડ્રોઅર" કહેવામાં આવે છે; તેના દ્વારા જેને ચૂકવણી કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે તેને "ડ્રોઈ" કહેવામાં આવે છે.

"જરૂરિયાતના કિસ્સામાં ડ્રોઈ," જ્યારે બિલમાં અથવા તેના પરના કોઈપણ એન્ડોર્સમેન્ટમાં જરૂરિયાતના કિસ્સામાં આશરો લેવા માટે ડ્રોઈ ઉપરાંત અન્ય કોઈ વ્યક્તિનું નામ આપવામાં આવ્યું હોય, ત્યારે આવી વ્યક્તિને "જરૂરિયાતના કિસ્સામાં ડ્રોઈ" કહેવામાં આવે છે.

"સ્વીકારનાર" બિલના ડ્રોઈએ બિલ પર પોતાની સંમતિની સહી કર્યા પછી, અથવા, જો તેના એક કરતાં વધુ ભાગો હોય, તો આવા ભાગોમાંથી એક પર સહી કરીને તે સોંપ્યા પછી, અથવા ધારકને કે તેના વતી કોઈ વ્યક્તિને આવી સહીની નોટિસ આપ્યા પછી, તેને "સ્વીકારનાર" કહેવામાં આવે છે.

"આદર માટે સ્વીકારનાર"--- જ્યારે બિલ ઓફ એક્સચેન્જ બિન-સ્વીકૃતિ માટે અથવા વધુ સારી સુરક્ષા માટે નોંટેડ અથવા પ્રોટેસ્ટેડ કરવામાં આવ્યું હોય, અને કોઈ વ્યક્તિ ડ્રોઅરના અથવા કોઈપણ એન્ડોર્સર્સના આદર માટે સુપ્રા પ્રોટેસ્ટ સ્વીકારે છે, ત્યારે આવી વ્યક્તિને "આદર માટે સ્વીકારનાર" કહેવામાં આવે છે.

"પેયી"---સાધનમાં નામ આપવામાં આવેલી વ્યક્તિ, જેને અથવા જેના આદેશ મુજબ સાધન દ્વારા નાણાં ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો છે તેને "પેયી" કહેવામાં આવે છે."

૨૮. અહીં ફરીથી, ડ્રોઅર એ છે જે ચેક લખે છે. નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ, જો કોઈ ડ્રોઅર નોટિસ હેઠળ માંગ્યા મુજબ ચેકની રકમ ચૂકવવામાં નિષ્ફળ જાય, તો તે સજાને પાત્ર છે. તેથી, તે નિઃશંકપણે સ્પષ્ટ છે કે પબ્લિક ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ, ડ્રોઅર હોવાને નાતે, સજાને પાત્ર છે.

૨૯. જ્યારે ટ્રસ્ટ (એક કૃત્રિમ વ્યક્તિ) સામે ફરિયાદ ચલાવવામાં આવે છે, જો કે અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ હેઠળ ફરજિયાત કારાવાસની સજા નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે, તેમ છતાં ટ્રસ્ટ પર માત્ર દંડ

અથવા વળતર લાદી શકાય છે. વાસ્તવમાં, સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેંક વિરુદ્ધ ડાયરેક્ટોરેટ ઓફ એન્ફોર્સમેન્ટ ૨૦૦૫ (૩) સી.ટી.સી. ૩૯ માં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના બંધારણીય બેંચના ચુકાદા પહેલાં વિરોધાભાસી મંતવ્યો હતા. કેટલીક અદાલતોએ એવો અભિપ્રાય લીધો હતો કે જે કિસ્સાઓમાં ફરજિયાત કારાવાસની સજા નિર્ધારિત હોય, ત્યાં કૃત્રિમ વ્યક્તિ સામે ફરિયાદ ચલાવી શકાય નહીં. પરંતુ આ વિવાદ સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેંકના કેસમાં (ઉપર ટાંકવામાં આવેલ) બહુમતી ચુકાદા દ્વારા હંમેશ માટે એક સુસ્પષ્ટ સ્વરૂપમાં પતાવવામાં આવ્યો હતો, જેમાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો છે કે આવી કૃત્રિમ વ્યક્તિઓને પ્રોસિક્યુશનમાંથી મુક્તિ મળતી નથી, માત્ર એટલા માટે કે પ્રોસિક્યુશન એવા ગુનાના સંદર્ભમાં છે જેના માટે સજા ફરજિયાત કારાવાસ અને દંડ છે. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે આવી કૃત્રિમ વ્યક્તિ સામે ફરિયાદ ચલાવી શકાય છે, પરંતુ દોષિત ઠરવા પર, કોર્ટ માટે માત્ર દંડ અથવા વળતર લાદવું કાયદેસર રહેશે. આમ, પબ્લિક ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટને નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ કરવામાં આવેલા ગુના માટે શિક્ષા કરી શકાય છે, પરંતુ માત્ર દંડ અથવા વળતર લાદીને.

૩૦. હવે, ચાલો આપણે એ પ્રશ્નની તપાસ કરીએ કે શું ટ્રસ્ટ, પછી તે ખાનગી હોય કે જાહેર, અધિનિંયમની કલમ ૧૪૧ ના સદર્ભમાં એક કંપની છે. અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ નીચે મુજબ છે:

"કલમ ૧૪૧: કંપનીઓ દ્વારા ગુનાઓ:

(૧) જો કલમ ૧૩૮ હેઠળ ગુનો કરનાર વ્યક્તિ કંપની હોય, તો દરેક વ્યક્તિ જે, ગુનો કરવામાં આવ્યો તે સમયે, કંપનીના વ્યવસાયના સંચાલન માટે કંપનીનો પ્રભારી હતો અને કંપની પ્રત્યે જવાબદાર હતો, તેમજ કંપની, ગુના માટે દોષિત ગણાશે અને તેમની સામે કાર્યવાહી કરવા અને તદનુસાર સજા કરવા માટે પાત્ર રહેશે];

પરંતુ શરત એ છે કે જો કોઈ વ્યક્તિ સાબિત કરે કે ગુનો તેની જાણ વગર કરવામાં આવ્યો હતો, અથવા તેણે આવા ગુનાને થતો અટકાવવા માટે તમામ યોગ્ય ખંત રાખી હતી, તો આ પેટા-કલમમાં સમાવિષ્ટ કશું પણ તે વ્યક્તિને સજા માટે પાત્ર બનાવશે નહીં.

"વધુમાં પરંતુ શરત એ છે કે જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ કેન્દ્રીય સરકાર અથવા રાજ્ય સરકાર અથવા કેન્દ્રીય સરકાર કે રાજ્ય સરકારની માલિકીની અથવા તેના દ્વારા નિયંત્રિત નાણાકીય કોર્પોરેશનમાં કોઈ હોદ્દો અથવા રોજગાર ધરાવવાના આધારે કંપનીના ડાયરેક્ટર તરીકે

નામાંકિત થાય છે, યથાસ્થિતિ, તે આ પ્રકરણ હેઠળ પ્રોસિક્યુશન માટે પાત્ર રહેશે નહીં.

(૨) પેટા-કલમ (૧) માં સમાવિષ્ટ કશું પણ હોવા છતાં, જ્યાં આ અધિનિયમ હેઠળનો કોઈ ગુનો કંપની દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોય અને તે સાબિત થાય કે ગુનો કંપનીના કોઈપણ ડાયરેક્ટર, મેનેજર, સેક્રેટરી અથવા અન્ય અધિકારીની સંમતિ અથવા મિલીભગતથી કરવામાં આવ્યો છે, અથવા તેના કોઈ બેદરકારીને આભારી છે, તો આવા ડાયરેક્ટર, મેનેજર, સેક્રેટરી કે અન્ય અધિકારી પણ તે ગુના માટે દોષિત ગણાશે અને તેમની સામે કાર્યવાહી કરવા અને તદનુસાર સજા કરવા માટે પાત્ર રહેશે. સ્પષ્ટીકરણ: આ કલમના હેતુ માટે.

(a) "કંપની" એટલે કોઈ પણ બોડી કોર્પોરેટ (નિગમિત સંસ્થા) અને તેમાં પેઢી (firm) અથવા વ્યક્તિઓના અન્ય મંડળનો સમાવેશ થાય છે; અને

(b) પેઢીના સંદર્ભમાં "ડાયરેક્ટર" એટલે પેઢીનો ભાગીદાર."

[ભાર મૂક્યો]

૩૧. સ્વીકૃતપણે, ટ્રસ્ટ અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ માં ગણાવ્યા મુજબ બોડી કોર્પોરેટ કે પેઢી નથી. અરજદારો વતી ઉપસ્થિત વિદ્વાન

સિનિયર કાઉન્સેલના જણાવ્યા મુજબ, ટ્રસ્ટ અધિનિયમની કલમ ૧૪૧(૨) ના સ્પષ્ટીકરણ (a) માં પરિકલ્પિત વ્યક્તિઓનું મંડળ પણ નથી. આ સંદર્ભમાં, હું જણાવી શકું છું કે ધારાસભા ખરેખર 'વ્યક્તિઓનું મંડળ' શબ્દ દ્વારા શું કહેવા માંગે છે તે સંખ્યાબંધ પ્રસંગોએ વિવિધ અદાલતો સમક્ષ વિચારણા માટે આવ્યું છે. પરંતુ, વિવિધ વરિષ્ઠ અદાલતો વચ્ચેના અભિપ્રાયમાં કોઈ એકરૂપતા નથી. આંધ્રપ્રદેશ હાઈકોર્ટે જગદીશ રાય અગ્રવાલ અને અન્ય વિરુદ્ધ આંધ્રપ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય, ૨૦૦૫ (૨) બીસી ૪૯૭ માં, નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૪૧ ના વ્યાપ પર વિચાર કરતી વખતે નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો હતો:

"....જેમ કે અનાદરિત ચેક ૧લા અરજદાર દ્વારા એચયુએફ (HUF) ના કર્તા તરીકે જારી કરવામાં આવ્યો હતો, ૨ થી ૪ નંબરના અરજદારો, ૧લા અરજદારના પુત્રો અને એચયુએફ ના સભ્યો હોવાને નાતે, અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ ના સ્પષ્ટીકરણને ધ્યાનમાં લેતા, કંપનીના ડાયરેક્ટર્સની જેમ, અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ હેઠળના ગુના માટે જવાબદાર ઠેરવી શકાય છે."

૩૨. સમાન પ્રશ્ન બોમ્બે હાઈકોર્ટ સમક્ષ ધ દાદાસાહેબ રાવલ કો-ઓપ વિરુદ્ધ રમેશ ૨૦૦૯ (૨) Mh.L.J. 558 ના કેસમાં ઉપસ્થિત થયો

હતો. તે પણ એક એવો કેસ હતો જ્યાં હાઈકોર્ટને એ વિવાદનો ઉકેલ લાવવા માટે કહેવામાં આવ્યું હતું કે શું હિન્દુ અવિભાજિત પરિવાર (HUF) નો વ્યવસાય નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૪૧ માં સ્પષ્ટ કર્યા મુજબ કંપની ગણાશે. ચુકાદાના ફકરા ૯ માં, બોમ્બે હાઈકોર્ટે નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો છે:

"૯. સ્પષ્ટીકરણના પેટા-ખંડ (a) માં વપરાયેલા "કંપની" શબ્દનું સાદું વાંચન એ છે કે તેમાં કોઈપણ બોડી કોર્પોરેટ અથવા "વ્યક્તિઓનું અન્ય મંડળ" શામેલ છે. "વ્યક્તિઓનું મંડળ" શબ્દમાં ક્લબ, ટ્રસ્ટ, એચયુએફ વ્યવસાય વગેરેનો સમાવેશ થશે. તેનું અર્થઘટન અન્ય શબ્દો "કંપની" કે "પેઢી" ની સાથે એજુસ્ડેમ જેનેરિસ તરીકે કરવું પડશે. તેથી, સંયુક્ત પરિવારના વ્યવસાયને કંપની કે પેઢીની જેમ ન્યાયિક વ્યક્તિ ગણવો જોઈએ. જ્યારે સ્પષ્ટપણે એવો આક્ષેપ કરવામાં આવે છે કે સામાવાળા નંબર ૧ અને ૨ મેસર્સ ન્યૂ શીતલ ટ્રેડર્સના વ્યવસાયના સંયુક્ત પ્રોપ્રાઈટર્સ/માલિકો છે, જે તેઓનો અને તેમના પુત્ર- શીતલનો સંયુક્ત પરિવારનો વ્યવસાય છે, ત્યારે પ્રથમ દ્રષ્ટિએ, તેઓ તેમાં જોડેલા સ્પષ્ટીકરણને ધ્યાનમાં લેતા નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૪૧ હેઠળ આવરી લેવામાં આવ્યા છે."

૩૩. મને અર્પિત ઝંવર વિરુદ્ધ કમલેશ જૈન ૨૦૧૨ (૪) સીટીસી ૧૭૭ માં એચયુએફ સંબંધિત સમાન પ્રશ્ન સાથે વ્યવહાર કરવાનો પ્રસંગ મળ્યો હતો. આ કોર્ટ સમક્ષનો પ્રશ્ન બરાબર નીચે મુજબ હતો:

"૧. એક "હિન્દુ અવિભાજિત પરિવાર - (HUF)" એ "વ્યક્તિઓનું મંડળ" છે; તેથી તે "નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ" ની કલમ ૧૪૧ ના સંદર્ભમાં એક "કંપની" છે અને આમ, એચયુએફ નો દરેક સભ્ય એચયુએફ ના "કર્તા" દ્વારા કરવામાં આવેલા નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળના ગુના માટેની સજા માટે પરોક્ષ રીતે જવાબદાર છે. આ કેસોમાં ફરિયાદીનું બરાબર આ જ વલણ છે, જેનો આરોપીઓ દ્વારા ગંભીરતાથી વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે. આ પ્રશ્ન પ્રસ્તુત અરજીઓનો આધાર છે."

૩૪. આંધ્રપ્રદેશ હાઈકોર્ટ અને બોમ્બે હાઈકોર્ટના ઉપર ઉલ્લેખિત ચુકાદાઓ પણ વિદ્વાન કાઉન્સેલ દ્વારા મારી સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યા હતા. પરંતુ, અધિનિયમની જોગવાઈઓનું વૈજ્ઞાનિક વિશ્લેષણ કર્યા પછી અને કલમ ૧૪૧ કયા સંદર્ભમાં સામેલ કરવામાં આવી હતી તે ધ્યાનમાં રાખીને, મારે આંધ્રપ્રદેશ હાઈકોર્ડ અને બોમ્બે હાઈકોર્ટ દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલા ઉપરોક્ત મંતવ્યો સાથે અસંમત થવાની મારી અસમર્થતા વ્યક્ત કરવી પડી હતી. મારા મતે, એચયુએફ એ

"વ્યક્તિઓનું મંડળ" નથી. સદર નિષ્કર્ષ નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય ૨૦૦૮ (૫) એસસીસી ૪૪૯ ના ચુકાદા પર આધારિત છે, જેમાં સદર ચુકાદાના ફકરા ૨૯ માં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો છે:

"૨૯. સામાન્ય રીતે, જ્યાં વ્યક્તિઓનું જૂથ સમાન હેતુ સાથે પોતાની મરજીથી સહ-માલિકો બન્યા ન હોય, તેઓને 'વ્યક્તિ' ગણી શકાય નહીં. જ્યારે કોઈ મિલકતના માલિકના બાળકો વસિયતનામું દ્વારા તેની મિલકતના વારસદાર બને છે અથવા કાયદાની પ્રક્રિયા દ્વારા વારસામાં મેળવે છે, ત્યારે તેઓ સહ-માલિકો બને છે, પરંતુ સહ-માલિકી પક્ષકારોની મરજીથી હોતી નથી અને ના તો તેમનો કોઈ સમાન હેતુ હોય છે. દરેક વ્યક્તિ અન્ય માલિકો પ્રત્યે કોઈ અધિકાર અથવા જવાબદારી વિના, પોતાના હિસ્સાના સંબંધમાં પોતાની જાતે કાર્ય કરી શકે છે. કાનૂની વારસદારો સહ-માલિકો હોવા છતાં, આપમેળે 'વ્યક્તિઓનું મંડળ/વ્યક્તિઓનું જૂથ' બનતા નથી. જ્યારે જુદી જુદી વ્યક્તિઓ જમીનના પ્લોટમાં અવિભાજિત હિસ્સા ખરીદે છે અને રિસ્પેક્ટિવ એપાર્ટમેન્ટના સંદર્ભમાં વ્યક્તિગત ભોગવટા અને સામાન્ય વિસ્તારોની સંયુક્ત માલિકી સાથે એપાર્ટમેન્ટ બિલ્ડિંગ બનાવવા માટે એક સમાન ડેવલપરને રોકે છે,

ત્યારે જમીનના પ્લોટના સહ–માલિકો, કાયદામાં કોઈ જોગવાઈ અથવા કરારની ગેરહાજરીમાં, 'વ્યક્તિઓનું મંડળ/વ્યક્તિઓનું જૂથ' બનતા નથી. સમાન વેચાણ દસ્તાવેજ હેઠળ માત્ર ખરીદી, સમાન અથવા સંયુક્ત સાહસ રાખવાના કોઈપણ કરાર વિના, સહ–માલિકીને સંયુક્ત સાહસમાં રૂપાંતરિત કરશે નહીં. આમ જ્યારે કોઈ મિલકતના દસ સહ–માલિકો હોય, ત્યારે તેઓ દસ વ્યક્તિઓ છે અને એક 'સિંગલ વ્યક્તિ' તરીકે ગણવા માટે 'વ્યક્તિઓનું જૂથ' નથી. પરંતુ જો સહ–માલિકો આગળ વધે છે અને તેમના લાભ માટે સમાન પરિણામ ઉત્પન્ન કરવા માટે સંયુક્ત સાહસ અથવા પ્રોજેક્ટ રાખવા માટે કોઈ વ્યવસ્થા અથવા કરાર કરે છે, તો સહ–માલિકો 'વ્યક્તિ' ની વ્યાખ્યાનો ઉત્તર આપી શકે છે."

૩૫. ઉપરોક્ત ચુકાદામાં, નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે ખૂબ જ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે વ્યક્તિઓનું માત્ર સંયોજન "વ્યક્તિઓનું મંડળ" બનાવશે નહીં. તેને અધિનિંયમની કલમ ૧૪૧ ના સદર્ભમાં "વ્યક્તિઓનું મંડળ" બનાવવા માટે, તે બિલકુલ જરૂરી છે કે વ્યક્તિઓનું સંયોજન તેમની પોતાની મરજીથી હોવું જોઈએ. બીજું, એ પણ જરૂરી છે કે વ્યક્તિઓનું આવું સંયોજન સમાન હેતુ સાથે હોવું જોઈએ. એચયુએફ માં, ઉપરોક્ત બંને આવશ્યક જરૂરિયાતો ગેરહાજર છે

કારણ કે વ્યક્તિ પોતાની મરજીથી નહીં પરંતુ જન્મથી એચયુએફ નો સભ્ય બને છે. તેવી જ રીતે, એચયુએફ દ્વારા આગળ વધારવા માટેનો કોઈ સમાન હેતુ હોતો નથી. આ કારણોસર જ, મારે ઠરાવવું પડ્યું હતું કે નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૪૧ ના સંદર્ભમાં એચયુએફ એક કંપની નથી.

૩૬. ટ્રસ્ટ તરફ પાછા વળતાં, અરજદારોના વિદ્વાન વરિષ્ઠ કાઉન્સેલ રજૂઆત કરશે કે ટ્રસ્ટને અધિનિયમની કલમ ૧૪૧(૨) માં જોડેલા સ્પષ્ટીકરણ 'a' ના દાયરામાં બિલકુલ લાવી શકાય નહીં. જો ધારાસભાનો ઈરાદો "ટ્રસ્ટ" શબ્દને પણ અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ ના દાયરામાં લાવવાનો હોત, તો ધારાસભા કાયદામાં જ તેનો સ્પષ્ટપણે ઉલ્લેખ કરવાનું ચૂકત નહીં, તેવી તેમણે દલીલ કરી હતી. વિદ્વાન વરિષ્ઠ કાઉન્સેલના જણાવ્યા મુજબ, અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ ના દાયરામાં 'ટ્રસ્ટ' શબ્દનો સ્પષ્ટ શબ્દો દ્વારા વિશિષ્ટ સમાવેશ ન હોવો એ માત્ર એ દર્શાવે છે કે ધારાસભાએ સભાનપણે 'ટ્રસ્ટ' ને કલમ ૧૪૧ ના દાયરામાંથી બહાર રાખ્યું છે.

૩૭. આ દલીલને પુષ્ટિ આપવા માટે, વિદ્વાન વરિષ્ઠ કાઉન્સેલે મારું ધ્યાન વિવિધ શિક્ષાત્મક કાયદાઓ તરફ દોર્યું છે જેમાં 'કંપની' શબ્દ

વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે. તેઓ નિર્દેશ કરશે કે આ તમામ કાયદાઓમાં, 'કંપની' શબ્દની વ્યાખ્યામાં આવતી સંસ્થાઓની સૂચિમાં 'ટ્રસ્ટ' શબ્દ ગણાવવામાં આવ્યો છે. ચાલો હવે આપણે એક પછી એક તેમના પર વિચાર કરીએ.

૩૮. "કર્ણાટક એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યુશન્સ (પ્રોહિબિશન ઓફ કેપિટેશન Fee) એક્ટ, ૧૯૮૪" માં, સદર અધિનિયમની કલમ ૮ માં પરિકલ્પિત કર્યા મુજબ, જો સદર અધિનિયમ હેઠળ ગુનો કરનાર વ્યક્તિ કંપની હોય, તો કંપની ઉપરાંત, ડાયરેક્ટર વગેરે જેવા અન્ય હોદ્દેદારો પણ તે ગુના માટે દોષિત ગણાશે અને સજા માટે પાત્ર રહેશે. આ કાયદામાં, "કંપની" શબ્દ નીચે મુજબ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે:

"૮(૨)(a) 'કંપની' એટલે કોઈ પણ બોડી કોર્પોરેટ અને તેમાં ટ્રસ્ટ પેઢી, સોસાયટી અથવા વ્યક્તિઓના અન્ય મંડળનો સમાવેશ થાય છે."

(ભાર મૂક્યો)

૩૯. તેવી જ રીતે ધ પ્રોહિબિશન ઓફ કેપિટેશન ફી એક્ટ, ૧૯૮૭ (મહારાષ્ટ્ર સરકાર) ની કલમ ૮(૨)(a) માં; ધ મહારાષ્ટ્ર ગુંઠેવારી ડેવલપમેન્ટ્સ (રેગ્યુલરાઈઝેશન, અપગ્રેડેશન એન્ડ કંટ્રોલ) એક્ટ, ૨૦૦૧ ની કલમ ૧૩(૨)(a) માં; ધ ગોવા કોચિંગ ક્લાસીસ (રેગ્યુલેશન) એક્ટ, ૨૦૦૧ ની કલમ ૧૩(૨)(a) માં; ધ તમિલનાડુ ટેક્સ ઓન કન્ઝમ્પ્શન ઓર સેલ ઓફ ઈલેક્ટ્રિસિટી એક્ટ, ૨૦૦૩ની કલમ ૧૭(૨)(a) માં; ધ તમિલનાડુ ગ્રાઉન્ડવોટર (ડેવલપમેન્ટ એન્ડ મેનેજમેન્ટ) એક્ટ, ૨૦૦૩ ની કલમ ૨૩(૨)(a) માં; ધ તમિલનાડુ સ્કૂલ્સ (રેગ્યુલેશન ઓફ કલેક્શન ઓફ ફી) રૂલ્સ, ૨૦૦૯ ના નિયમ ૧૦(૧)(a) માં; અને ધ તમિલનાડુ યુનિફોર્મ સિસ્ટમ ઓફ સ્કૂલ એજ્યુકેશન એક્ટ, ૨૦૧૦ ની કલમ ૧૨ માં કંપની દ્વારા કરવામાં આવેલા ગુનાઓ માટે કંપનીના ચોક્કસ હોદ્દેદારોને સજા માટે પાત્ર બનાવતી વખતે, 'કંપની' શબ્દ નીચે મુજબ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે:

"કંપની" એટલે કોઈ પણ બોડી કોર્પોરેટ અને તેમાં ટ્રસ્ટ, પેઢી, સોસાયટી અથવા વ્યક્તિઓના અન્ય મંડળનો સમાવેશ થાય છે." (ભાર મૂક્યો)

૪૦. વિદ્વાન વરિષ્ઠ કાઉન્સેલ શ્રી એ. રમેશ રજૂઆત કરશે કે ઉપરોક્ત તમામ કાયદાઓમાં ધારાસભાઓએ સભાનપણે 'કંપની' શબ્દના અર્થમાં 'ટ્રસ્ટ' શબ્દનો સમાવેશ કર્યો છે, જ્યારે નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટમાં, ધારાસભાએ 'કંપની' શબ્દના અર્થમાં 'ટ્રસ્ટ' શબ્દનો સ્પષ્ટપણે સમાવેશ કર્યો નથી અને આવી ક્ષતિને અજાણતા થયેલી ક્ષતિ કહી શકાય નહીં. તેનાથી વિપરીત, તેમના જણાવ્યા મુજબ, ધારાસભાએ સભાનપણે તેને બાકાત રાખ્યું છે.

૪૧. પરંતુ, આ દલીલ, મારા સુવિચારિત મતે, એક કરતાં વધુ કારણોસર માત્ર નકારી કાઢવાને પાત્ર છે. સૌ પ્રથમ, ઉપર ઉલ્લેખિત તમામ કાયદાઓ રાજ્યના કાયદાઓ છે. તેથી, આ કાયદાઓમાં કરવામાં આવેલી 'કંપની' શબ્દની વ્યાખ્યાની તુલના નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટમાં કરવામાં આવેલી 'કંપની' શબ્દની વ્યાખ્યા સાથે કરવી મુશ્કેલ છે જે એક કેન્દ્રીય કાયદો (Central Statute) છે. તેથી, ચાલો હવે આપણે જોઈએ કે સમાન કેન્દ્રીય શિક્ષાત્મક કાયદાઓમાં 'કંપની' શબ્દ કેવી રીતે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે.

૪૨. "એક્સપ્લોઝિવ્સ એક્ટ, ૧૮૮૪ ની કલમ ૯-સી 'કંપનીઓ દ્વારા ગુનાઓ' સાથે સંબંધિત છે, જે નીચે મુજબ છે:

"૯-સી. કંપનીઓ દ્વારા ગુનાઓ. —

(૧) જ્યારે પણ આ અધિનિયમ હેઠળનો કોઈ ગુનો કંપની દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યારે દરેક વ્યક્તિ જે ગુનો કરવામાં આવ્યો તે સમયે કંપનીના વ્યવસાયના સંચાલન માટે કંપનીનો પ્રભારી હતો અથવા કંપની પ્રત્યે જવાબદાર હતો, તેમજ કંપની, ગુના માટે દોષિત ગણાશે અને તેમની સામે કાર્યવાહી કરવા અને તદનુસાર સજા કરવા માટે પાત્ર રહેશે:

પરંતુ શરત એ છે કે જો કોઈ વ્યક્તિ સાબિત કરે કે ગુનો તેની જાણ વગર કરવામાં આવ્યો હતો અને તેણે આવા ગુનાને થતો અટકાવવા માટે તમામ યોગ્ય ખંત રાખી હતી, તો આ પેટા-કલમમાં સમાવિષ્ટ કશું પણ તે વ્યક્તિને આ અધિનિયમ હેઠળ કોઈ પણ સજા માટે પાત્ર બનાવશે નહીં.

(૨) પેટા-કલમ (૧) માં સમાવિષ્ટ કશું પણ હોવા છતાં, geopolitical પરિસ્થિતિઓ સિવાય જ્યાં આ અધિનિયમ હેઠળનો ગુનો કંપની દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોય અને તે સાબિત થાય કે ગુનો કંપનીના કોઈપણ ડાયરેક્ટર, મેનેજર, સેક્રેટરી અથવા અન્ય અધિકારીની સંમતિ અથવા મિલીભગતથી કરવામાં આવ્યો છે, અથવા તેના કોઈ

બેદરકારીને આભારી છે, તો આવા ડાયરેક્ટર, મેનેજર, સેક્રેટરી કે અન્ય અધિકારી પણ તે ગુના માટે દોષિત ગણાશે અને તેમની સામે કાર્યવાહી કરવા અને તદનુસાર સજા કરવા માટે પાત્ર રહેશે.

સ્પષ્ટીકરણ. — આ કલમના હેતુઓ માટે, —

(a) "કંપની" એટલે કોઈ પણ બોડી કોર્પોરેટ, અને તેમાં પેઢી અથવા વ્યક્તિઓના અન્ય મંડળનો સમાવેશ થાય છે; અને

(b) પેઢીના સંદર્ભમાં "ડાયરેક્ટર" એટલે પેઢીનો ભાગીદાર."

આ નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૪૧ સમાન (in pari materia) છે.

૪૩. તેવી જ રીતે, લગભગ તમામ કેન્દ્રીય કાયદાઓમાં જે કંપનીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલા ગુનાઓ માટે કંપનીના ડાયરેક્ટરને સજા માટે પાત્ર બનાવે છે, તેમાં 'કંપની' શબ્દ બરાબર એ જ રીતે સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે જે રીતે નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૪૧ માં કરવામાં આવ્યો છે.

૪૪. ઉદાહરણ તરીકે, આપણે એસેન્શિયલ કોમોડિટીઝ એક્ટ, ૧૯૫૫ ની કલમ ૧૦, કોન્ટ્રાક્ટ લેબર (રેગ્યુલેશન એન્ડ એબોલિશન)

એક્ટ, ૧૯૭૦ ની કલમ ૨૫, મિનિમમ વેજીસ એક્ટ, ૧૯૪૮ ની કલમ ૨૨–સી, સિક્યોરિટાઈઝેશન એન્ડ રિકન્સ્ટ્રક્શન ઓફ ફાઇનાન્સિયલ એસેટ્સ એન્ડ એન્ફોર્સમેન્ટ ઓફ સિક્યોરિટી ઈન્ટરેસ્ટ એક્ટ, ૨૦૦૨ ની કલમ ૩૩, ઈન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજી એક્ટ, ૨૦૦૦ ની કલમ ૮૫, ઈલેક્ટ્રિસિટી એક્ટ, ૨૦૦૩ ની કલમ ૧૪૯, વોટર (પ્રિવેન્શન એન્ડ કંટ્રોલ ઓફ પોલ્યુશન) એક્ટ, ૧૯૭૪ ની કલમ ૪૭, ઈન્કમ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૨૭૮–બી, એમ્પ્લોઈઝ પ્રોવિડન્ટ ફંડ એન્ડ મિસેલેનિયસ પ્રોવિઝન્સ એક્ટ, ૧૯૫૨ ની કલમ ૧૪–એ, ડ્રગ્સ એન્ડ કોસ્મેટિક્સ એક્ટ, ૧૯૪૦ ની કલમ ૩૪ વગેરેનો સંદર્ભ લઈ શકીએ છીએ. આ તમામ કાયદાઓમાં, 'કંપની' શબ્દની વ્યાખ્યા નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૪૧ માં વ્યાખ્યાયિત કર્યા મુજબ 'કંપની' શબ્દ સમાન (in pari materia) છે. આમ, તમામ કેન્દ્રીય કાયદાઓમાં, કંપનીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલા ગુનાઓ સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, 'કંપની' શબ્દ એક જ સરખી રીતે સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે. કોઈ કેન્દ્રીય કાયદો મારા ધ્યાનમાં લાવવામાં આવ્યો નથી જ્યાં 'કંપની' શબ્દની વ્યાખ્યામાં 'ટ્રસ્ટ' શબ્દ ખાસ ગણાવવામાં આવ્યો હોય.

૪૫. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને, મને વિદ્વાન વરિષ્ઠ કાઉન્સેલ શ્રી એ. રમેશ સાથે અસંમત થવું મુશ્કેલ લાગે છે કે માત્ર નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૪૧ માં જ 'ટ્રસ્ટ' શબ્દ સભાનપણે ઓમિટ (બાકાત) કરવામાં આવ્યો છે. એમ ન કહી શકાય કે સંસદ 'ટ્રસ્ટો' ના અસ્તિત્વ અને તેમની પ્રવૃત્તિઓથી વાકેફ ન હતી. તે માત્ર એ અફર છાપ આપે છે કે સંસદને સંતોષ હશે કે આ તમામ કાયદાઓમાં કરવામાં આવેલી 'કંપની' શબ્દની વ્યાખ્યા તેના દાયરામાં 'ટ્રસ્ટ' શબ્દને પણ સારી રીતે લઈ લેશે અને તેથી, 'ટ્રસ્ટ' શબ્દને ખાસ સામેલ કરવાની કોઈ જરૂર નથી. આ જ કારણ છે કે, હું દ્રઢપણે માનું છું કે, 'કંપની' શબ્દની વ્યાખ્યામાં 'ટ્રસ્ટ' શબ્દ સ્પષ્ટપણે શામેલ કરવામાં આવ્યો નથી.

૪૬. હવે, આપણે તપાસ કરી શકીએ છીએ કે શું ટ્રસ્ટ નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૪૧ માં ગણાવ્યા મુજબ 'વ્યક્તિઓનું મંડળ' ના દાયરામાં આવશે.

૪૭. આપણે અગાઉના ફકરાઓમાં પહેલેથી જ ઉતૃત કર્યું છે તેમ, રમણલાલ ભાઈલાલ પટેલ વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય ૨૦૦૮ (૫) એસસીસી ૪૪૯ માં, નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે વ્યક્તિઓના જૂથ

માટે અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ માં વ્યાખ્યાયિત કર્યા મુજબ 'વ્યક્તિઓનું મંડળ' બનાવવા માટે બે મહત્વના તત્વો નક્કી કર્યા છે. પુનરાવર્તન કરવા માટે, વ્યક્તિઓનું સંયોજન તેમની પોતાની મરજીથી હોવું જોઈએ અને બીજું સદર સંયોજન સમાન હેતુ માટે હોવું જોઈએ. જો ઉપરોક્ત બંને તત્વો ઉપલબ્ધ હોય, તો તેવી વ્યક્તિઓનું સંયોજન નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૪૧ ના સંદર્ભમાં 'વ્યક્તિઓનું મંડળ' ગણાશે.

૪૮. જે ટ્રસ્ટ વધુમાં વધુ એક કરતાં વધુ ટ્રસ્ટીઓ ધરાવે છે, ત્યાં વ્યક્તિઓનું સંયોજન છે. વ્યક્તિઓનું સદર સંયોજન તેમની પોતાની મરજીથી છે. જો કોઈ વ્યક્તિ નોમિનેશન દ્વારા અથવા ચૂંટણી વગેરે દ્વારા ટ્રસ્ટીઓમાંથી એક બનવા માટે સંમત થાય છે, તો તે સંયોજન તેની પોતાની મરજીથી છે. તે સિવાય, દરેક ટ્રસ્ટમાં ઓછામાં ઓછો એક સમાન હેતુ હશે, જે ટ્રસ્ટ પર લાદવામાં આવેલી જવાબદારી છે. આમ, ટ્રસ્ટ, વ્યક્તિઓનું સંયોજન હોવાને નાતે, નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૪૧ ના સંદર્ભમાં 'વ્યક્તિઓનું મંડળ' છે. આમ, એ ઠરાવવામાં કોઈ મુશ્કેલી હોઈ શકે નહીં કે બે કે તેથી વધુ ટ્રસ્ટી ધરાવતું ટ્રસ્ટ નિઃશંકપણે નેગોશિયેબલ

ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૮ અને ૧૪૧ ના હેતુઓ માટે કંપની છે.

૪૯. પરંતુ મુશ્કેલી એવા ટ્રસ્ટના સંદર્ભમાં ઊભી થશે જ્યાં એકમાત્ર ટ્રસ્ટી (single Trustee) હોય. જીવંત અર્થમાં જો એકમાત્ર ટ્રસ્ટી હોય, તો સ્વાભાવિક રીતે વ્યક્તિઓનું કોઈ સંયોજન નથી અને તેથી, તે 'વ્યક્તિઓનું મંડળ' ના દાયરામાં આવશે નહીં જેથી નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૪૧ ના સંદર્ભમાં 'કંપની' બની શકે. જો આખરે એવું ઠરાવવામાં આવે કે એકમાત્ર ટ્રસ્ટી ધરાવતું ટ્રસ્ટ 'કંપની' નથી, તો સદર ટ્રસ્ટી સામે પ્રોસિક્યુશન ચલાવી શકાય નહીં, જ્યારે નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ હેઠળ ટ્રસ્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલા ગુના માટે માત્ર ટ્રસ્ટ સામે જ પ્રોસિક્યુશન ચલાવી શકાય છે. પરંતુ, તેનાથી વિપરીત, જો બે અથવા વધુ ટ્રસ્ટીઓ હોય, તો ટ્રસ્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલા ગુના માટે, જેમ આપણે ઉપર નિષ્કર્ષ કાઢ્યો છે તેમ, ટ્રસ્ટીઓ સામે પણ પ્રોસિક્યુશન ચલાવી શકાય છે, શરત એ છે કે તેઓ ટ્રસ્ટના રોજબરોજના વ્યવહારો અને સંચાલનના પ્રભારી હોવા જોઈએ. જો આ અર્થઘટન અપનાવવામાં આવે, તો તે માત્ર વિસંગતતા (absurdity) તરફ દોરી જશે. અર્થઘટનનો આ મૂળભૂત સિદ્ધાંત

છે કે કાયદાનું અર્થઘટન એવી રીતે ન કરી શકાય જે વિસંગતતામાં પરિણમે. આવી વિસંગતતાને ટાળવા માટે, આપણે અધિનિયમના હેતુને આગળ ધપાવવા માટે અધિનિયમની જોગવાઈઓનું હેતુપૂર્ણ અર્થઘટન (purposive interpretation) કરવું પડશે.

૫૦. આ સંદર્ભમાં, વિદ્વાન એમિકસ ક્યુરી શ્રી પી.એન. પ્રકાશ રજૂઆત કરશે કે અરજદારોના વિદ્વાન વરિષ્ઠ કાઉન્સેલ દ્વારા કરવા માટે માંગવામાં આવેલું ઉપરોક્ત અર્થઘટન અધિનિયમમાં કલમ ૧૪૧ સામેલ કરવા પાછળના ધારાસભાના ઈરાદાને પ્રતિબિંબિત કરતું નથી. તેઓ નિર્દેશ કરશે કે નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટનું પ્રકરણ XVII સુધારા અધિનિયમ ૧૯૮૮ ના ૬૬ દ્વારા સુધારો કરીને ૧–૪–૧૯૮૯ થી અધિનિયમમાં દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રકરણ ખાતામાં અપૂરતા ભંડોળના કારણે અથવા ડ્રોઅર દ્વારા પૂરતી સલામતી સાથે કરવામાં આવેલી વ્યવસ્થા કરતાં વધી જવાના કારણે ચેક બાઉન્સ થવાના કિસ્સામાં ડ્રોઅરને સજા માટે પાત્ર બનાવીને જવાબદારીઓની પતાવટમાં ચેકની સ્વીકાર્યતા વધારવાના હેતુથી દાખલ કરવામાં આવ્યું છે જેથી પ્રમાણિક ડ્રોઅરની હેરાનગતિ અટકાવી શકાય.

૫૧. વિદ્વાન એમિકસ ક્યુરીના જણાવ્યા મુજબ, અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ માં કરવામાં આવેલી 'કંપની' શબ્દની સ્પષ્ટતા તે સંદર્ભમાં સમજવી પડશે જેમાં સદર પ્રકરણ દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું અને જેના દ્વારા જે હેતુ પ્રાપ્ત કરવાનો છે. વિદ્વાન એમિકસ ક્યુરી વધુમાં રજૂઆત કરશે કે જો અરજદારોના વિદ્વાન વરિષ્ઠ કાઉન્સેલ દ્વારા કરવા માટે માંગવામાં આવેલું અર્થઘટન સ્વીકારવામાં આવે, તો તે અધિનિયમમાં પ્રકરણ XVII દાખલ કરવાના મૂળ હેતુને જ નિષ્ફળ બનાવશે. તેથી, વિદ્વાન એમિકસ ક્યુરી રજૂઆત કરશે કે આપેલ સંજોગોમાં માત્ર હેતુપૂર્ણ અર્થઘટન (purposive construction) જ યોગ્ય રહેશે.

૫૨. વિદ્વાન એમિકસ ક્યુરી શ્રી ગુરુ પ્રસન્ન સિંહ દ્વારા લિખિત "પ્રિન્સિપલ્સ ઓફ સ્ટેચ્યુટરી ઈન્ટરપ્રિટેશન" ના છઠ્ઠી આવૃત્તિના પાઠ્યપુસ્તકનો સંદર્ભ આપશે, જ્યાં લેખકે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

"હેડોનના કેસમાં નિયમ; હેતુપૂર્ણ અર્થઘટન: મિસ્ચિફ રૂલ ---જ્યારે મહત્વના શબ્દો બે કે તેથી વધુ અર્થઘટન ધરાવવા માટે સક્ષમ હોય, ત્યારે આવા શબ્દોના અર્થઘટન માટેનો સૌથી સુસ્થાપિત નિયમ "સામાન્ય રીતે તમામ કાયદાઓનો (ભલે તે શિક્ષાત્મક હોય કે

ફાયદાકારક, મર્યાદિત કરનાર હોય કે સામાન્ય કાયદાને વિસ્તૃત કરનાર હોય)" એ હેડોનના કેસમાં આપવામાં આવેલો નિયમ છે જેણે "હવે ક્લાસિકનો દરજ્જો પ્રાપ્ત કર્યો છે". આ નિયમ જેને 'હેતુપૂર્ણ અર્થઘટન' અથવા 'મિશ્ચિફ રૂલ' તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે, તે કાયદાનું અર્થઘટન કરતી વખતે ચાર બાબતો પર વિચારણા કરવા સક્ષમ બનાવે છે: (i) કાયદો બનાવવામાં આવ્યો તે પહેલાં કયો કાયદો હતો, (ii) કઈ ખામી અથવા દોષ હતો જેના માટે કાયદાએ જોગવાઈ કરી ન હતી, (iii) કાયદાએ કયો ઉપાય પૂરો પાડ્યો છે, અને (iv) ઉપાયનું સાચું કારણ શું છે. આ નિયમ પછી નિર્દેશ આપે છે કે અદાલતોએ તે અર્થઘટન અપનાવવું જોઈએ જે "ખામીને દબાવી દે અને ઉપાયને આગળ ધપાવે."

૫૩. આ નિયમ નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા બંગાળ ઈમ્યુનિટી કો. વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય, એઆઈઆર ૧૯૫૫ એસસી ૬૬૧ માં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં બંધારણીય બેંચ તત્કાલીન કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ એસ.આર. દાસ દ્વારા ફકરા ૨૩ માં નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો છે:

"કાયદાના અર્થઘટનનો આ એક મજબૂત નિયમ છે જે ઇંગ્લેન્ડમાં ૧૫૮૪ જેટલા જૂના સમયથી સુસ્થાપિત છે જ્યારે હેડોનનો કેસ નક્કી

કરવામાં આવ્યો હતો કે સામાન્ય રીતે તમામ કાયદાઓના (ભલે તે શિક્ષાત્મક હોય કે ફાયદાકારક, મર્યાદિત કરનાર હોય કે સામાન્ય કાયદાને વિસ્તૃત કરનાર હોય) ચોક્કસ અને સાચા અર્થઘટન માટે ચાર બાબતો ઓળખવી અને ધ્યાનમાં લેવી જરૂરી છે:

૧લી– કાયદો બનાવતા પહેલા સામાન્ય કાયદો કયો હતો, ૨જી– કઈ ખામી અને દોષ હતો જેના માટે સામાન્ય કાયદાએ જોગવાઈ કરી ન હતી, ૩જી– કોમનવેલ્થની બીમારીનો ઈલાજ કરવા માટે સંસદે કયો ઉપાય નક્કી કર્યો અને નિયુક્ત કર્યો છે, અને ૪થી– ઉપાયનું સાચું કારણ; અને પછી તમામ ન્યાયાધીશોની ફરજ હંમેશા એવું અર્થઘટન કરવાની છે જે ખામીને દબાવી દે, અને ઉપાયને આગળ ધપાવે, અને ખામી ચાલુ રાખવા માટેની સૂક્ષ્મ શોધખોળો અને છટકબારીઓને દબાવી દે, અને પ્રાઈવેટ કોમોડો (pro privato commodo) માટે, અને કાયદાના નિર્માતાઓના સાચા ઈરાદા અનુસાર ઈલાજ અને ઉપાયમાં બળ અને જીવન ઉમેરે, પ્રો બોનો પબ્લિકો (pro bono publico – જનહિત માટે)."

૫૪. પ્રસ્તુત કેસમાં, તેથી, અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ માં સ્પષ્ટ કર્યા મુજબ 'કંપની' શબ્દનું અર્થઘટન કરતી વખતે, અનિવાર્યપણે, કોર્ટે

ઉપરોક્ત નિયમ લાગુ કરવો પડશે અને તે અનુસાર સદર શબ્દનું અર્થઘટન કરવું પડશે.

૫૫. આપણી ચર્ચામાં આગળ વધતા પહેલા, ચાલો આપણે નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના મેસર્સ મહાલક્ષ્મી ઓઈલ મિલ્સ વિરુદ્ધ આંધ્રપ્રદેશ રાજ્ય (૧૯૮૯) ૧ એસસીસી ૧૬૪ ના વધુ એક ચુકાદા પર નજર કરીએ. તે એક એવો કેસ હતો જ્યાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતને આંધ્રપ્રદેશ જનરલ સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ, ૧૯૫૭ માં વપરાયેલા "એટલે અને તેમાં સમાવેશ થાય છે" (means and includes) ખંડનું અર્થઘટન કરવા માટે કહેવામાં આવ્યું હતું. તે ચુકાદામાં, પ્રશ્ન એ હતો કે શું તમાકુના બીજનું તેલ (tobacco seed oil) અને તમાકુના બીજનો ખોળ (tobacco seed cake) અધિનિયમની પ્રથમ અનુસૂચિની આઇટમ ૪ માં સમાવિષ્ટ તમાકુના અર્થમાં આવશે, જે નીચે મુજબ છે:

"તમાકુ એટલે તમાકુનું કોઈપણ સ્વરૂપ, પછી તે ક્યોર્ડ હોય કે અનક્યોર્ડ અને પછી તે ઉત્પાદિત હોય કે ન હોય, અને તેમાં તમાકુના છોડના પાંદડા, દાંડી અને સાંઠાનો સમાવેશ થાય છે, પરંતુ જ્યાં સુધી તે પૃથ્વી સાથે જોડાયેલ હોય ત્યાં સુધી તમાકુના છોડના કોઈપણ ભાગનો સમાવેશ થતો નથી."

નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત મુખ્યત્વે "એટલે અને તેમાં સમાવેશ થાય છે" વાક્યપ્રયોગ સાથે સંબંધિત હતી. રાજ્ય વતી નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વ્યાખ્યા, જે 'એટલે' તેમજ 'જેનો સમાવેશ થાય છે' બંને અભિવ્યક્તિઓને આવરી લે છે, તે સંપૂર્ણ છે. વ્યાખ્યામાં તમાકુના બીજનો કોઈ ઉલ્લેખ ન હોવાથી, નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તમાકુના બીજ વ્યાખ્યામાં આવશે નહીં. સદર ચુકાદાના ફકરા ૧૨ માં, નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો છે:

"૧૨. તેથી, વ્યાખ્યાની શરતોને વધુ નજીકથી જોતાં, તે બિલકુલ સ્પષ્ટ છે કે તમાકુના બીજ વ્યાખ્યાના બીજા અથવા સમાવેશી ભાગમાં આવતા નથી. વ્યાખ્યાનો આ ભાગ મહત્વનો છે. તે વ્યાખ્યામાંથી તમાકુના છોડના કોઈપણ ભાગને ખાસ બાકાત રાખે છે જ્યાં સુધી તે પૃથ્વી સાથે જોડાયેલો હોય. તે પૃથ્વી પરથી અલગ થયા પછી જ છોડના ભાગોનો ઉલ્લેખ કરે છે. આ સામાન્ય જ્ઞાનની બાબત છે કે જ્યારે છોડને પૃથ્વી પરથી અલગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેના ભાગોમાં માત્ર પાંદડા, દાંડી અને સાંઠા જ નહીં પરંતુ બીજનો પણ સમાવેશ થાય છે. છતાં વ્યાખ્યાનો સમાવેશી ભાગ માત્ર પાંદડા,

દાંડી અને સાંઠાની જ ગણતરી કરે છે અને, જાણીજોઈને વિચારવું જોઈએ તેમ, બીજનો ઉલ્લેખ કરવાનું ટાળે છે."

૫૬. ભારત કો–ઓપ બેંક (મુંબઈ) લિમિટેડ વિરુદ્ધ કો–ઓપ બેંક એમ્પ્લોઈઝ યુનિયન ૨૦૦૭ ૪ એસસીસી ૬૮૫ માં, ઈન્ડસ્ટ્રિયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ, ૧૯૪૭ ની કલમ ૨(bb) માં વપરાયેલા "એટલે અને તેમાં સમાવેશ થાય છે" વાક્યપ્રયોગ ફરીથી વિચારણા માટે આવ્યો જે નીચે મુજબ છે:

"કલમ ૨(bb):— બેંકિંગ કંપની એટલે બેંકિંગ કંપનીઝ એક્ટ, ૧૯૪૯ (૧૯૪૯ નો ૧૦) ની કલમ ૫ માં વ્યાખ્યાયિત કર્યા મુજબની બેંકિંગ કંપની જે એક કરતાં વધુ રાજ્યમાં શાખાઓ અથવા અન્ય સંસ્થાઓ ધરાવે છે, અને તેમાં [ધ એક્સપોર્ટ–ઈમ્પોર્ટ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા] [ધ ઈન્ડસ્ટ્રિયલ રિકન્સ્ટ્રક્શન બેંક ઓફ ઈન્ડિયા,] [ધ ઈન્ડસ્ટ્રિયલ ડેવલપમેન્ટ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા,] [ધ સ્મોલ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ ડેવલપમેન્ટ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા એક્ટ, ૧૯૮૯ ની કલમ ૩ હેઠળ સ્થાપિત ધ સ્મોલ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ ડેવલપમેન્ટ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા] રિઝર્વ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા, સ્ટેટ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા, [બેંકિંગ કંપનીઝ (એક્વિઝિશન એન્ડ ટ્રાન્સફર ઓફ

અન્ડરટેકિંગ્સ) એક્ટ, ૧૯૭૦ (૧૯૭૦ નો ૫) ની કલમ ૩ હેઠળ રચાયેલી અનુરૂપ નવી બેંક] [બેંકિંગ કંપનીઝ (એક્વિઝિશન એન્ડ ટ્રાન્સફર ઓફ અન્ડરટેકિંગ્સ) એક્ટ, ૧૯૮૦ ની કલમ ૩ હેઠળ રચાયેલી અનુરૂપ નવી બેંક, અને કોઈપણ પેટાકંપની બેંક], જે સ્ટેટ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા (સબસિડિયરી બેંક્સ) એક્ટ, ૧૯૫૯ (૧૯૫૯ નો ૩૮) માં વ્યાખ્યાચિત છે તેનો સમાવેશ થાય છે."

સદર વાક્યપ્રયોગનું અર્થઘટન કરતી વખતે, ફકરા ૨૩ માં, નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો છે:

"૨૩. આઈડી એક્ટની કલમ ૨(bb) જેમ શરૂઆતમાં ૧૯૪૯ ના એક્ટ ૫૪ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી હતી તેમાં "એટલે... અને તેમાં સમાવેશ થાય છે" શબ્દનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો અને તે બેંકિંગ કંપનીઝ એક્ટ, ૧૯૪૯ ની કલમ ૫ માં વ્યાખ્યાચિત કર્યા મુજબની "બેંકિંગ કંપની" પૂરતી મર્યાદિત હતી, જે એક કરતાં વધુ પ્રાંતમાં શાખાઓ અથવા અન્ય સંસ્થાઓ ધરાવે છે અને તેમાં ઈમ્પિરિયલ બેંક ઓફ ઈન્ડિયાનો સમાવેશ થાય છે. તેવી જ રીતે, કલમ ૨ (kk), જે ૧૯૪૯ ના એક્ટ ૫૪ દ્વારા પણ દાખલ કરવામાં આવી હતી, તે ઇન્સ્યોરન્સ કંપનીને "ઇન્સ્યોરન્સ એક્ટ, ૧૯૩૮ (૧૯૩૮ નો IV) ની કલમ ૨ માં વ્યાખ્યાચિત વીમા કંપની તરીકે

વ્યાખ્યાયિત કરે છે, જે એક કરતાં વધુ પ્રાંતમાં શાખાઓ અથવા અન્ય સંસ્થાઓ ધરાવે છે". એ કહેવું સામાન્ય છે કે જ્યારે કોઈપણ કાયદામાં આપેલી વ્યાખ્યા ખંડમાં "એટલે" (means) શબ્દનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે જે અનુસરે છે તેનો હેતુ સંપૂર્ણપણે બોલવાનો હોય છે. જ્યારે વ્યાખ્યામાં "એટલે" શબ્દસમૂહનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ગૌફ વિરુદ્ધ ગૌફ માં લોર્ડ ઈશર એમ.આર. ના શબ્દો ઉધાર લેવા માટે, તે એક "ચોક્કસ અને કડક" વ્યાખ્યા છે અને જે વ્યાખ્યામાં મૂકવામાં આવ્યું છે તે સિવાય અન્ય કોઈ અર્થ તેને સોંપી શકાય નહીં. બીજી બાજુ, જ્યારે વ્યાખ્યામાં "સમાવેશ થાય છે" (includes) શબ્દનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે ધારાસભા વ્યાખ્યાને મર્યાદિત કરવાનો ઈરાદો ધરાવતી નથી; વ્યાખ્યાને ગણનાત્મક બનાવે છે પરંતુ સંપૂર્ણ નહીં. એટલે કે, વ્યાખ્યાયિત શબ્દ તેનો સામાન્ય અર્થ જાળવી રાખશે પરંતુ તેની અંદર એવી બાબતો લાવવા માટે તેનો વ્યાપ લંબાવવામાં આવશે, જે તેના સામાન્ય અર્થમાં સમાવિષ્ટ હોઈ શકે અથવા ન પણ હોઈ શકે. તેથી, આઈડી એક્ટની કલમ ૨ (bb) માં "સમાવેશ થાય છે" શબ્દ પછી "એટલે" શબ્દનો ઉપયોગ સ્પષ્ટપણે વ્યાખ્યાને સંપૂર્ણ બનાવવાની ધારાસભાના ઈરાદાને સૂચવે છે અને તે માત્ર તે જ

બેંકિંગ કંપનીઓને આવરી લેશે જે વ્યાખ્યાના દાયરામાં આવે છે અને અન્ય કોઈને નહીં."

૫૭. વિદ્વાન વરિષ્ઠ કાઉન્સેલ શ્રી એ. રમેશની દલીલ એવી છે કે નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉપર સંદર્ભિત બે ચુકાદાઓમાં ઠરાવ્યું છે તેમ, "એટલે" અને "સમાવેશ થાય છે" શબ્દસમૂહ ધારાસભાના ઈરાદાને સ્પષ્ટપણે સૂચવશે કે વ્યાખ્યા સંપૂર્ણ છે અને તે માત્ર તે જ સંસ્થાઓને આવરી લેશે જે અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ માં ગણાવવામાં આવી છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો વિદ્વાન વરિષ્ઠ કાઉન્સેલના જણાવ્યા મુજબ, અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ માં સ્પષ્ટ કર્યા મુજબ 'કંપની' શબ્દની અંદર 'ટ્રસ્ટ' શબ્દનો સમાવેશ કરવાનું સભાનપણે ઓમિટ (ચૂકી) કરવામાં આવ્યું છે. "એટલે" અને "સમાવેશ થાય છે" શબ્દસમૂહ સૂચવે છે કે સૂચિ સંપૂર્ણ છે, તેથી કોર્ટ, ન્યાયિક અર્થઘટન દ્વારા 'કંપની' શબ્દની વ્યાખ્યામાં 'ટ્રસ્ટ' શબ્દનો સમાવેશ કરી શકતી નથી કારણ કે તે વર્ચ્યુઅલી અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ માં સુધારો કરવા સમાન ગણાશે. વિદ્વાન વરિષ્ઠ કાઉન્સેલે નિર્દેશ કર્યો કે કાયદો બનાવવાની સત્તા ધારાસભા પાસે છે અને કોર્ટનું કામ માત્ર અર્થઘટન કરવાનું અને તેનો અમલ કરવાનું છે, કાયદો બનાવવાનું નથી.

૫૮. આ સંદર્ભમાં, હું ઉલ્લેખ કરવા ઈચ્છું છું કે ધારાસભા દ્વારા ઘણીવાર 'એટલે' શબ્દ અથવા 'સમાવેશ થાય છે' શબ્દનો ઉપયોગ કરીને કોઈ ચોક્કસ અભિવ્યક્તિ વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે. કેટલીકવાર 'એટલે અને તેમાં સમાવેશ થાય છે' શબ્દોનો ઉપયોગ થાય છે. 'એટલે' શબ્દનો ઉપયોગ સૂચવે છે કે વ્યાખ્યા એક ચોક્કસ અને કડક વ્યાખ્યા છે, અને વ્યાખ્યામાં દર્શાવેલ અભિવ્યક્તિને અન્ય કોઈ અર્થ સોંપી શકાય નહીં. 'સમાવેશ થાય છે' શબ્દ જ્યારે વપરાય છે, ત્યારે તે વ્યાખ્યાયિત અભિવ્યક્તિના અર્થને વિસ્તૃત કરે છે જેથી માત્ર એવી વસ્તુઓ જ નહીં જે તેઓ તેમના કુદરતી આયાત અનુસાર દર્શાવે છે પરંતુ તે વસ્તુઓ પણ શામેલ થાય છે જે સદર ખંડ જાહેર કરે છે કે તેમાં શામેલ થશે. બીજી બાજુ, 'એટલે અને તેમાં સમાવેશ થાય છે' શબ્દો 'અર્થની એક સંપૂર્ણ સ્પષ્ટતા સૂચવે છે, જે અધિનિયમના હેતુઓ માટે, આ શબ્દો અથવા અભિવ્યક્તિઓ સાથે હંમેશા જોડાયેલી હોવી જોઈએ.

૫૯. એ નિર્દેશ કરવાની જરૂર નથી કે જો એટલે અને તેમાં સમાવેશ થાય છે શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હોય, તો પ્રથમ ભાગમાં વપરાયેલી અભિવ્યક્તિ 'એટલે' (means clause) તેનો સામાન્ય

કુદરતી અર્થ વહન કરશે અને તે પછીના સમાવેશી ખંડમાં ગણાવેલી વસ્તુઓની સૂચિ દ્વારા નિયંત્રિત થશે નહીં. આમ, જે અભિવ્યક્તિ 'એટલે' ખંડ દ્વારા વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી છે તે તેનો સંપૂર્ણ કુદરતી અર્થ વહન કરશે અને તેના સામાન્ય કુદરતી અર્થમાં આવતી દરેક વસ્તુને તેના દાયરામાં લાવશે. જો ધારાસભા વ્યાખ્યાની અંદર એવી કોઈ અન્ય વસ્તુ લાવવા ઈચ્છે છે જે અન્યથા 'એટલે' ખંડમાં અભિવ્યક્તિના સામાન્ય કુદરતી અર્થમાં આવતી નથી, તો ધારાસભા સામાન્ય રીતે પાછળના 'સમાવેશી' ખંડમાં આવી વસ્તુઓની ગણતરી કરશે. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો છે તેમ, સદર સૂચિ સંપૂર્ણ છે અને સામાન્ય રીતે ન્યાયિક અર્થઘટન દ્વારા, અભિવ્યક્તિના કુદરતી અર્થમાં ન આવતી અન્ય કોઈ વસ્તુનો કોર્ટ દ્વારા સમાવેશ કરી શકાય નહીં.

૬૦. નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૪૧ એટલે અને તેમાં સમાવેશ થાય છે શબ્દોનો ઉપયોગ કરીને 'કંપની' શબ્દને વ્યાખ્યાયિત કરે છે. સ્પષ્ટીકરણ મુજબ કંપની એટલે બોડી કોર્પોરેટ અને પેઢી અથવા વ્યક્તિઓનું અન્ય મંડળ. તેથી, કોઈપણ વ્યક્તિ જે બોડી કોર્પોરેટ અભિવ્યક્તિના સામાન્ય કુદરતી અર્થમાં આવે છે તે નિઃશંકપણે કંપની હશે. પછીના સમાવેશી ખંડમાં, ધારાસભાએ

બે વ્યક્તિઓની ગણતરી કરી છે એટલે કે, 'એક પેઢી' અથવા 'વ્યક્તિઓનું મંડળ' જે 'બોડી કોર્પોરેટ' અભિવ્યક્તિના સામાન્ય કુદરતી અર્થમાં આવશે નહીં. એડવોકેટ્સ રજૂઆતના અર્થઘટન નિયમ મુજબ, જેનો આપણે ઉપર ઉલ્લેખ કર્યો છે, ધારાસભાનો ઈરાદો 'કંપની' શબ્દના અર્થમાં અન્ય કોઈ વ્યક્તિનો સમાવેશ કરવાનો નથી કારણ કે સમાવેશી ખંડની સૂચિ સંપૂર્ણ છે.

૬૧. એક ટ્રસ્ટ, સ્વીકૃતપણે બોડી કોર્પોરેટ અભિવ્યક્તિના સામાન્ય કુદરતી અર્થમાં આવતું નથી. તેવી જ રીતે, તે પેઢીના દાયરામાં પણ આવતું નથી. પરંતુ જેમ આપણે અગાઉ નિષ્કર્ષ કાઢ્યો છે તેમ, બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ ધરાવતું ટ્રસ્ટ 'વ્યક્તિઓનું મંડળ' ના દાયરામાં આવશે અને આમ આવું ટ્રસ્ટ એક કંપની છે. પરંતુ એકમાત્ર ટ્રસ્ટી ધરાવતું ટ્રસ્ટ 'વ્યક્તિઓનું મંડળ' ના દાયરામાં આવશે નહીં અને આમ, એવું જણાઈ શકે છે કે આવું ટ્રસ્ટ નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૪૧ ના સિકંજામાંથી બચી જવાની સંભાવના છે.

૬૨. વિદ્વાન એડવોકેટ શ્રી પી.એન. પ્રકાશની રજૂઆત એવી છે કે કલમ ૧૪૧ ના વ્યાખ્યા ખંડમાં 'ટ્રસ્ટ' શબ્દની આવી ક્ષતિ એ કેસસ

ઓમિસસ (casus omissus) છે. નિર્વિવાદપણે, જે ધારાસભા દ્વારા જાણીજોઈને ઓમિટ (બાકાત) કરવામાં આવ્યું નથી અને ધારાસભા જે કહેવા માંગતી હતી પરંતુ સ્પષ્ટપણે શામેલ કરી શકી નથી તે કેસસ ઓમિસસની વિભાવનામાં આવે છે.

૬૩. વિવિધ કાયદાઓનું વૈજ્ઞાનિક વિશ્લેષણ અને તુલનાત્મક અભ્યાસ કર્યા પછી, મેં આ આદેશના અગાઉના ફકરાઓમાં પહેલેથી જ ઠરાવ્યું છે કે અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ ના વ્યાખ્યા ખંડમાં 'ટ્રસ્ટ' અભિવ્યક્તિની ક્ષતિ ટ્રસ્ટને અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ અને ૧૪૧ ના દાયરામાંથી બહાર રાખવાના ઈરાદા સાથે નથી. મારા સુવિચારિત મતે, નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટમાં સુધારા દ્વારા કલમ ૧૩૮ અને કલમ ૧૪૧ જે હેતુ માટે અસ્તિત્વમાં લાવવામાં આવી હતી તે હેતુ પર જતાં અને એ હકીકત પર જતાં કે બે અથવા વધુ ટ્રસ્ટીઓ ધરાવતું ટ્રસ્ટ અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ ના દાયરામાં ચોક્કસપણે આવે છે, મારી પાસે એ ઠરાવવા સિવાય કોઈ વિકલ્પ નથી કે ધારાસભાનો ઈરાદો ટ્રસ્ટને પણ 'કંપની' અભિવ્યક્તિના અર્થમાં લાવવાનો છે, પરંતુ તે અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ માં સ્પષ્ટપણે તેમ કહેવાનું ચૂકી ગઈ છે, જે મારા મતે માત્ર એક કેસસ ઓમિસસ છે.

૬૪. જ્યારે 'કંપની' શબ્દના અર્થમાં 'ટ્રસ્ટ' અભિવ્યક્તિનો સ્પષ્ટપણે ઉલ્લેખ કરવાની ક્ષતિ હોય, ત્યારે કેસસ ઓમિસસના સિદ્ધાંતને લાગુ કરીને, શું આ કોર્ટ અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ ના અર્થઘટન ખંડમાં 'ટ્રસ્ટ' અભિવ્યક્તિને વાંચીને સદર ખાલી જગ્યા પૂરી કરી શકે છે. આ સંદર્ભમાં, હું પંજાબ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ એન્ડ રિક્લેમેશન કોર્પોરેશન લિમિટેડ, ચંદીગઢ વિરુદ્ધ પ્રિસાઈડિંગ ઓફિસર, લેબર કોર્ટ, ચંદીગઢ ૧૯૯૦ (૩) એસસીસી ૬૮૨ માં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના બંધારણીય બેંચના ચુકાદાનો સંદર્ભ આપી શકું છું, જેમાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો છે:-

જો કે, અર્થઘટનની આવી સમસ્યાનો સામનો કરી રહેલા ન્યાયાધીશ માત્ર હાથ જોડીને ડ્રાફ્ટસમેન (મુસદ્દાકાર) નો વાંક કાઢી શકે નહીં. લોર્ડ ડેનિંગ તેમના ડિસિપ્લિન ઓફ લો માં પૃષ્ઠ ૧૨ પર કહે છે: "જ્યારે પણ કોઈ કાયદો વિચારણા માટે આવે છે ત્યારે એ યાદ રાખવું જોઈએ કે અસ્તિત્વમાં આવી શકે તેવા તથ્યોના વિવિધ સેટની આગાહી કરવી માનવ શક્તિમાં નથી, અને જો તે હોત તો પણ, તમામ અસ્પષ્ટતાથી મુક્ત શબ્દોમાં તેમના માટે જોગવાઈ કરવી શક્ય નથી. અંગ્રેજી ભાષા ગાણિતિક ચોકસાઈનું સાધન નથી. આપણું સાહિત્ય ઘણું ગરીબ હોત જો તે હોત. આ તે જગ્યા છે જ્યાં સંસદના કાયદાના ડ્રાફ્ટસમેનની ઘણીવાર ગેરવાજબી ટીકા કરવામાં આવે

છે. એક ન્યાયાધીશ, પોતે કથિત નિયમથી બંધાયેલો હોવાનું માનીને કે તેણે ભાષા જ જોવી જોઈએ અને બીજું કંઈ નહીં, વિલાપ કરે છે કે ડ્રાફ્ટસમેનોએ આ અથવા તે માટે જોગવાઈ કરી નથી, અથવા કોઈ ને કોઈ અસ્પષ્ટતાના દોષિત રહ્યા છે. જો સંસદના કાયદા દૈવી પૂર્વજ્ઞાન અને સંપૂર્ણ સ્પષ્ટતા સાથે તૈયાર કરવામાં આવ્યા હોત તો ચોક્કસપણે ન્યાયાધીશોની મુશ્કેલી બચી હોત. તેની ગેરહાજરીમાં, જ્યારે કોઈ ખામી દેખાય છે ત્યારે ન્યાયાધીશ માત્ર હાથ જોડીને ડ્રાફ્ટસમેનનો વાંક કાઢી શકે નહીં. તેણે સંસદના ઈરાદાને શોધવાના રચનાત્મક કાર્ય પર લાગવું પડશે, અને તેણે આ માત્ર કાયદાની ભાષા પરથી જ નહીં, પરંતુ સામાજિક પરિસ્થિતિઓની વિચારણા પરથી પણ કરવું પડશે જેણે તેને જન્મ આપ્યો, અને તે ખામી પરથી પણ જે નિવારવા માટે તે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, અને પછી તેણે લેખિત શબ્દ પૂરક બનાવવો પડશે જેથી ધારાસભાના ઈરાદાને 'બળ અને જીવન' આપી શકાય."

૬૫. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના બંધારણીય બેંચ દ્વારા સ્થાપિત ઉપરોક્ત કાયદાને લાગુ કરીને, જેમ મેં અગાઉ નિષ્કર્ષ કાઢ્યો છે તેમ, નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટનું પ્રકરણ XVII લાવતી વખતે ધારાસભાના ઈરાદાને ધ્યાનમાં લેતા અને એ હકીકતને

ધ્યાનમાં લેતા કે બે કે તેથી વધુ ટ્રસ્ટી ધરાવતું ટ્રસ્ટ 'વ્યક્તિઓનું મંડળ' ના દાયરામાં ચોક્કસપણે આવશે જે બદલામાં 'કંપની' શબ્દના અર્થમાં આવશે, હું એ અભિપ્રાય ધરાવું છું કે એકમાત્ર ટ્રસ્ટી ધરાવતા ટ્રસ્ટને પણ 'કંપની' શબ્દની વ્યાખ્યામાં લાવવું જોઈએ અને આમ 'ટ્રસ્ટ' અભિવ્યક્તિને નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૪૧ ના સ્પષ્ટીકરણ 'a' માં વાંચવી જોઈએ. જો આ અર્થઘટન આપવામાં ન આવે, તો ચોક્કસપણે અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ અને ૧૪૧ માં બળ અને જીવન રહેશે નહીં, જ્યાં સુધી તેઓ એકમાત્ર ટ્રસ્ટી ધરાવતા ટ્રસ્ટ સાથે સંબંધિત છે. વધુમાં, જો કોઈ વ્યક્તિ એવું માને છે કે બે કે તેથી વધુ ટ્રસ્ટી ધરાવતું ટ્રસ્ટ એ અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ અને ૧૪૧ ના દાયરામાં આવતી એક 'કંપની' છે, અને તે જ સમયે એકમાત્ર ટ્રસ્ટી ધરાવતું ટ્રસ્ટ અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ અને ૧૩૮ ના દાયરામાં આવશે નહીં, તો તેનું પરિણામ, જેમ મેં અગાઉ નિષ્કર્ષ કાઢ્યો છે તેમ, માત્ર એક વિસંગતતા છે. સદર વિસંગતતાને ટાળવા માટે અને અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ અને ૧૪૧ ની જોગવાઈઓને બળ અને જીવન આપવા માટે, હું ઠરાવું છું કે અધિનિયમની કલમ ૧૪૧ માં સ્પષ્ટ કર્યા મુજબ 'કંપની' અભિવ્યક્તિ તેના દાયરામાં એકમાત્ર ટ્રસ્ટી ધરાવતા ટ્રસ્ટને પણ લે છે. આ અર્થઘટનને ધ્યાનમાં રાખીને, હું દ્રઢપણે ઠરાવું છું કે,

ટ્રસ્ટ, પછી તે એકમાત્ર ટ્રસ્ટી ધરાવતું હોય કે બે કે તેથી વધુ ટ્રસ્ટી ધરાવતું હોય, નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૪૧ ના સંદર્ભમાં એક 'કંપની' છે.

૬૬. મારા નિષ્કર્ષો નીચે મુજબ સારાંશમાં આપવામાં આવ્યા છે:–

(i) ટ્રસ્ટ, પછી તે ખાનગી હોય કે જાહેર / સદ્ભાવના હેતુ માટેનું હોય કે અન્યથા, એક ન્યાયિક વ્યક્તિ છે જે નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે સજાને પાત્ર છે.

(ii) ટ્રસ્ટ, પછી તે ખાનગી હોય કે જાહેર / સદ્ભાવના હેતુ માટેનું હોય કે અન્યથા, જે એકમાત્ર ટ્રસ્ટી અથવા બે કે તેથી વધુ ટ્રસ્ટી ધરાવે છે, તે નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૪૧ ના સંદર્ભમાં એક કંપની છે.

(iii) ટ્રસ્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલા નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળના ગુના માટે, ટ્રસ્ટ ઉપરાંત, ટ્રસ્ટના રોજબરોજના વ્યવહારોના પ્રભારી એવા દરેક ટ્રસ્ટી પણ સજા માટે પાત્ર રહેશે."

૧૬ વિદ્ઘાન સિંગલ જજ દ્ઘારા આપવામાં આવેલા કારણો તદ્દન પ્રશંસનીય છે અને હું મદ્રાસ હાઈકોર્ટના વિદ્ઘાન સિંગલ જજ દ્ઘારા લેવામાં આવેલા અભિપ્રાય સાથે સંપૂર્ણપણે સહમત છું. સદર નિર્ણયમાં સ્પષ્ટ કરાયેલા સિદ્ધાંતોને પ્રસ્તુત કેસમાં સીધા લાગુ કરી શકાય છે. આવા સંજોગોમાં, હું ઠરાવું છું કે ટ્રસ્ટ, પછી તે ખાનગી હોય કે જાહેર / સદ્ભાવના હેતુ માટેનું હોય કે અન્યથા, એક ન્યાયિક વ્યક્તિ છે જે ડ્રગ્સ એન્ડ કોસ્મેટિક્સ એક્ટ, ૧૯૪૦ ની જોગવાઈઓ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે સજાને પાત્ર છે. એક ટ્રસ્ટ, પછી તે khાનગી હોય કે જાહેર / સદ્ભાવના હેતુ માટેનું હોય કે અન્યથા, જે એકમાત્ર ટ્રસ્ટી અથવા બે કે તેથી વધુ ટ્રસ્ટી ધરાવે છે, તે ડ્રગ્સ એન્ડ કોસ્મેટિક્સ એક્ટ, ૧૯૪૦ ની કલમ ૩૪ ના સંદર્ભમાં એક કંપની છે. ટ્રસ્ટ દ્ઘારા કરવામાં આવેલા ડ્રગ્સ એન્ડ કોસ્મેટિક્સ એક્ટ, ૧૯૪૦ ની જોગવાઈઓ હેઠળના ગુના માટે, ટ્રસ્ટ ઉપરાંત, ટ્રસ્ટના રોજબરોજના વ્યવહારોના પ્રભારી એવા દરેક ટ્રસ્ટી પણ સજા માટે પાત્ર રહેશે.

૧૭ પરિણામે, આ અરજી નિષ્ફળ જાય છે અને આથી ફગાવી દેવામાં આવે છે.

૧૮ તે સ્પષ્ટ કરવાની જરૂર નથી કે આરોપી વ્યક્તિઓનો દોષ અથવા નિર્દોષતા ટ્રાયલ (ખટલા) ના ગાળા દરમિયાન રજૂ કરવામાં આવી શકે તેવા પુરાવાઓના આધારે સખત રીતે નક્કી કરવામાં આવશે, આ આદેશમાં આ કોર્ટ

દ્વારા કરવામાં આવેલા કોઈપણ અવલોકનોથી કોઈપણ રીતે પ્રભાવિત થયા વિના.

નોટિસ ડિસ્ચાર્જ કરવામાં આવે છે.

(જે.બી. પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તિ)

This judgment has been translated using AI Tool.

==

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: *The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.*